

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Reti Könninge

KIHNU NAISTE KÄSITÖÖ JA RÕIVASTUSE SÕNAVARA

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Karl Pajusalu

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Ülevaade Kihnu ajaloost, eluolust ja rahvakultuurist	7
2. Kihnu murrak	10
2.1. Häälikulised jooned.....	11
2.1.1. Vokalismist	11
2.1.2. Konsonantismist.....	12
2.2. Morfoloogilised jooned.....	14
2.2.1. Noomenimorfoloogia	14
2.2.2. Verbimorfoloogia.....	15
2.3. Kihnu murraku sõnavara üldiseloomustus	16
3. Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavara.....	18
3.1. Ülevaade Kihnu naiste käsitööst ja rõivastusest	18
3.2. Naiste käsitöö sõnavara.....	23
3.3. Rõivastuse sõnavara	44
3.4. Ehete ja aksessuaaride sõnavara.....	55
4. Sõnade leviku ja päritolu analüüs	60
4.1. Murdesõnade leviku analüüs.....	60
4.1.1. Üldeestilise levikuga sõnad.....	60
4.1.2. Lääne-Eesti laiema levikuga sõnad.....	63
4.1.3. Saarte murde sõnad	66

4.1.4. Kihnu ja läänemurde sõnad.....	67
4.1.5. Ainult Kihnus esinevad sõnad.....	68
4.2. Sõnade päritolu analüüs	69
Kokkuvõte	73
Lühendid	76
Kirjandus	78
Women's handicraft and clothing vocabulary on Kihnu island. Summary	81

Sissejuhatus

Kihnu saar on eriline paik nii oma rahvakultuuri kui keele poolest. Valisin oma bakalaureusetöö teemaks Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavara sellepärast, et mul on isiklik suhe Kihnu keele ja kultuuriga. Olen huvitatud nii Kihnu murrakust kui sealsest käsitööst. Kihnu käsitöö ja rõivastuse sõnavara pole varem põhjalikult kogutud ega uuritud. Leian, et minu töö on eriti oluline kohaliku kogukonna jaoks, aga võiks huvi pakkuda ka väljaspool olijatele. Usun, et minu uurimus on oluline nii keelelisest kui ka pärimuslikust vaatenurgast.

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks on anda mitmekülgne ülevaade sõnadest, mida Kihnus on naiste käsitööst ja rõivastusest rääkides traditsiooniliselt kasutatud. Uurin, milline on nende Kihnu murrakule omaste sõnade levik ning millised on sõnavarasuhted Kihnu ja teiste murdealade vahel. Samuti vaatlen omapärasemate sõnade päritolu.

Esimeses peatükis annan lühiülevaate Kihnu saare ajaloost, eluolust ning rahvakultuurist. Teises peatükis kirjeldan Kihnu murraku kohta Eesti murdekaardil ning murrakule iseloomulikke jooni. Eraldi toon välja nii häälikulised kui morfoloogilised jooned. Samuti annan ülevaate Kihnu murraku sõnavara üldisest eripärast.

Töö kolmas peatükk on sõnavarapeatükk. Kõigepealt tutvustan Kihnu naiste käsitööd. Sellele järgneb töö põhiosa ehk sõnastik, mis koosneb 296 sõnast või sõnapaarist. Sõnad olen struktureerinud semantiliste suhete alusel mõisterühmadeks. Selleks kasutasin Andrus Saareste „Eesti keele mõistelise sõnaraamatu“ abi (EKMS). Sõnastikku on lisaks naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavarale võetud sõnu ka meeste ja laste rõivastuse ning aksessuaaride hulgast. Küll aga on valitud välja just sellised esemed, mis seonduvad otseselt naiste käsitööga. Näiteks kannavad *troid* ‘kampsun’ (vt 3.3.2.11) vaid mehed, kuid valmis on selle kudunud naised.

Sõnavara olen kogunud 2014. aasta suvel Kihnus. Minu informantideks olid Ella Leas (Lohu Ella), Rosaali Karjam (Ärmä Roosi), Aino Laos (Lääne Aino) ning Külli Laos (Kolde Külli). Hiljem olen küsinud täpsustavaid küsimusi peamiselt Rosaali Karjamilt ning Külli Laoselt. Nii Ella Leas kui ka Rosaali Karjam on tuntud kui aktiivsed Kihnu kultuuripärandi edasikandjad ja õpetajad. Nende juures on õppimas ja materjali kogumas käinud paljud käsitööhuvilised. Käsitööd tunnevad hästi aga paljud teisedki. Palju abi olen saanud ka Aino Laoselt ning samuti Külli Laoselt, kes on pakkunud eelkõige keelelist tuge. Külli Laos on Kihnu keeleõpiku „Kihnlasõ emäkiel” (2011) koostaja ning andnud välja ka teisi kihnukeelseid trükiseid.

Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavara pole varem põhjalikult kogutud. Küll aga on viimastel aastatel ilmunud mitu käsitööd puudutavat raamatut. Üheks nendest on Svea Aaviku koostatud raamat „Ärmä Roosi. Elumõnu” (2009), mis kirjeldab käsitöömeister Roosi elulugu ning tema elutööd. Raamat on illustreeritud rohkete fotodega. Ingrid Uus on välja andnud õpikulaadse raamatu „Noppeid kihnu näputööst. Mõnõd noppõd kihnu njäputüest” (2012). Samuti on trükis ilmunud Kristi Jõeste magistritöö „Kihnu kõrdid eile ja täna” uuendatud versioon (2012).

Nendes raamatutes leidub kirjelduste juures küll mõningaid kihnukeelseid sõnu, kuid neid on vähe ja need on üsna juhuslikud. Küll aga olid raamatud väga kasulikud üldise raamistiku koostamisel, mille toel sõnavara koguma hakata. Mõned sõnad sain ka sel hetkel töös olevast kihnu-eesti sõnastikust. Materjali kogusin informante intervjuuerides enda koostatud kava põhjal, kuhu lisasin kogutud uue sõnavara. Vestluse püüdsin hoida võimalikult vaba ja loomuliku.

Sõnastikus on märksõnad paksus kirjas. Sõnade muutevormid on välja toodud nool-sulgudes. Käändsõnade puhul on näidatud genitiivi ja partitiivi vormid, pöörd sõnade puhul *da*-infinitiiv ning ainsuse esimese pöörde vorm. Mõningatel juhtudel on märgitud ka teisi eripärasemaid vorme. Märksõna seletus järgneb muutevormidele ülakomade vahel. Punkt sõna ees tähistab kolmandat vädet. Paralleelvormid on eraldatud tildega. Kasutatud on ka lühendeid *mitm*, mis viitab mitmusele, ning *van*, mis tähendab, et sõna

on vananenud ehk seda ei tunta enam nii laialdaselt. Näiteks olgu märksõna *uusad*: **.uusad** *mitm* <.uusadõ ~ uusastõ, .uusasi> *van* ‘meeste kintspüksid’.

Märksõnade juurde olen lisanud ka näitelaused, mis pärinevad informantidelt (I), Eesti Keele Instituudi murdesõnavara koondkartoteegist (MK) või veel töös olevast kihnu-eesti sõnaraamatust (KES), mille töörühma liige ma olen. Iga näitelause lõpus olen viidanud ka lause allikale. Raskesti mõistetavamad näitelaused olen tõlkinud.

Töö neljandas peatükis analüüsin Kihnule omaste sõnade levikut ning päritolu. Sõnade leviku määramiseks kasutan „Väikese murdesõnastiku” (VMS) elektroonilist andmebaasi (<http://portaal.eki.ee/dict/vms>). Etümoloogiliseks analüüsiks kasutan „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ (ETY), Julius Mägiste etümoloogiasõnaraamatut „*Estnisches etymologisches Wörterbuch*” (EEW) ja etümoloogiasõnaraamatut „*Suomen sanojen alkuperä*” (SSA 2). Töö lõpeb kokkuvõttega.

1. Ülevaade Kihnu ajaloost, eluolust ja rahvakultuurist

Kihnu saar asub Liivi lahes 45 km kaugusel Pärnust ning 10,2 km kaugusel Lao sadamast, mis on saarele lähim punkt mandril. Kihnu pindala on koos laidudega 17 km². Kirjalikes allikates on Kihnut (*Kyne*) esimest korda mainitud 1386. aastal. Saare asustamisaeg ei ole teada, kuid teada on, et Kihnu esiasukad olid eestlased. (Kalits 1997: 12) 16. sajandil on Kihnus olnud viis küla: Rootsiküla, Metsaküla, Linaküla, Sääreküla ja Leppiste küla (praegu Lempsi). 17. sajandil Metsaküla enam ei esine. (Leesment 1942: 3) Teised neli küla on tänaseni säilinud (kaart 1). Saare asustustihedus, mida on mõjutanud nii sõjad kui ka katkud, on olnud väga kõikuv, ning saar on allunud mitmetele erinevatele võimudele. Ka saare kiriklik kuuluvus on aja jooksul muutunud. 1840. aastatel toimunud usuvahetusliikumisega läksid kaasa ka Kihnu saare elanikud ning peaaegu kollektiivselt vahetati luteri usk õigeusu vastu. (Kalits 1997: 12–16)

Kaart 1. Kihnu saar. (KK 2015)

Kiriku suur roll kihnlaste elus on säilinud tänapäevani. Saarel asuvasse Püha Nikolai kogudusse kuuluvad pea kõik saare elanikud. Kuigi liturgiatest osavõtt on vähenenud, on väga tähtis suuremate elusündmuste seos kirikuga, nt abiellumine, ristsed, matused. Ka peetakse oluliseks suuremaid pühi, nagu jõulud, ülestõusmispüha, surnuaiapüha jt. Kirikupühad on tähtsad ning seda väljendatakse ka riietumisega. Nimelt käiakse kirikus vaid kõige kaunimate ja hoitumate rahvarõivastega. Preester käib saarel umbes kord kuus, kuid kogudusel on oma kirikukoor. Kooris laulvatel naistel on õigus läbi viia matusetalitlusi ja jumalateenistusi. (Mätas 2014: 13, 43)

Kihnlaste traditsioonilised elatusalad on olnud kalastus, hülgepüük, merendus, kutseline käsitöö (laevaehitus ja sepatöö) ning põllumajandus (Kalits 1997: 17–20). Kuulsad on Kihnu kivilaevad, millega veeti kive ümbruskonna suuremate linnade tänavate ehitamiseks. Kuna mehed olid suure osa ajast kodust eemal, pidid naised hoolitsema kogu majapidamise eest. Kihnus ei olnud mehe kui perekonnapea roll nii oluline kui mujal Eestis. Naisel (eriti vanaperenaisel) oli traditsioonilises taluperes kõrge staatus. Kihnus ei kehtinud vanema poja õigus nagu mujal Eestis. Lapsi kasvatati traditsioonilise töökasvatuse järgi – poisid õppisid vajalikke oskusi isadelt ning tüdrukud emadelt. Tüdrukute jaoks oli kõige olulisem ära õppida käsitöö tegemine, sest veimevakka tuli hakata valmistama juba noore tüdrukuna. Tänapäeval hinnatakse Kihnu naist eelkõige töökuse ja koduhoidmise järgi. Saare mehed on vabamad ning võivad oma aega sisustada vastavalt oma soovile. Samas hinnatakse ka meeste osalust pereelus ja kodustes tegemistes. (Rüütel 2013: 29, 32, 38, 121)

Ingrid Rüütel (2013: 121) nimetab kihnu kultuuri feminiseerunud kultuuriks. See on nii ajalooliselt välja kujunenud, kuna mehed olid enamasti kodust ära ning naised olid need, kes tegelesid pere majandusküsimustega. Olukord süvenes veelgi nõukogude ajal, kui lisaks perekonnale omandasid naised olulise koha ka avalikus elus ja ühiskonnas tervikuna. Naised olid tegevamad nii koolis, kirikus, rahvamajas kui ka nt muuseumis. Traditsioonilised väärtused ühiskonnas taandusid ning puudus poliitiline ja majanduslik iseseisvus. See mõjutas mehi rohkem kui naisi, tekkis käegalöömise meeleolu ja levis alkoholism. Rüütel leiab, et Kihnu naised olid raskustega harjunud ning vaimselt tugevamad. Suuresti tänu kollektiviseerunud ühiskonnale, kus üksteist aidati, aga peeti

hoolega kinni ka tavadest ja traditsioonidest, säilisid ja kandusid edasi ka traditsioonilised väärtused.

Tänapäeva Kihnu ongi omapärane sulam vanadest traditsioonidest ja pärimusest ning kaasaegsest eluviisist. Alates 2003. aastast kuulub Kihnu kultuuriruum UNESCO inimkonna kultuuripärandi meistriteoste nimekirja. UNESCO nimetab samuti naisi peamisteks kultuuripärandi edasikandjateks ning toob eraldi välja laulud, mängud, tantsud, Kihnu pulmatraditsioonid ning naiste käsitöö. (Kihnu 2015) Kõige silmatorkavamaks ning tuntumaks kultuurielemendiks Kihnus ongi ilmselt rahvariietus, eriti eredavärviline villane seelik *kört*, mis on saanud omamoodi Kihnu sümboliks. Ka UNESCO rõhutab oma kodulehel naiste käsitöö olulisust Kihnu kultuuriruumis (*Ibid.*). Siinkohal ei hakka ma aga naiste käsitöö teemal rohkem peatuma, kuna minu töös on sellest kirjutatud eraldi peatükk (vt 3.1).

2. Kihnu murrak

Kihnu murrak kuulub südaeesti murderühma saarte murde murrakute hulka, nii nagu ka Saaremaal, Hiiumaal, Muhus ja neid ümbritsevatel väikesaartel kõneldavad murrakud (Pajusalu jt 2009: 53, 128). Eri saared eristuvad murrakurühmadena, kusjuures Saaremaa ja Hiiumaa saab omakorda jagada alarühmadeks. Muhu saart eristavad teistest õ olemasolu ja vokaalide diftongistumised. Samad jooned on ka Kihnu murrakus, mida räägitakse lisaks Kihnu saarele veel Manijal ja Ruhnus, kuhu vastavalt 1935. ja 1944. aastal kihnlasi elama asus. Kihnu murrakut võib pidada saarte ja läänemurde vaheliseks siirdemurrakuks. (*Ibid.*: 131, 133) Saarte murdega seob Kihnu murrakut terve rida ühiseid jooni, samas leidub sel palju ühiseid murdejooni ka läänemurde edelarühma murrakutega (nt Audru, Tõstamaa ja Varbla) ning erijooni, mis on omased ainult Kihnu murrakule. (Saar, Valmet 1997: 35)

Kihnu murraku käsitlemine saarte murde murrakuna on erandlik otsus. Kuna Kihnu ei ole olnud omaette kihelkond, vaid on kuulunud läänemurde piirkonda jääva Tõstamaa kihelkonna alla, peaks ka Kihnu murrak olema osa Tõstamaa murrakust. Läänemurde piirkonda kuuluvad ka Varbla ja Häädemeeste, mis on Kihnule lähemal kui Saaremaa. Ometi on Kihnu murrak arvatud kokku kuuluvat saarte murdega. Selle tingivad mitmed olulised erijooned, mis sarnanevad saarte murde murrakutega, nt nn laulev intonatsioon. Kõige tähtsamateks põhjusteks, miks Kihnu murrak sarnaneb saarte murdega, võib pidada ajalooliselt sarnaseid merelisi kontakte teiste rahvastega. Kihnlased on tihedalt kokku puutunud rannarootslastega, eriti ruhnlastega. Sellepärast on Kihnu murrakus mõjutusi eestirootsi murretest. Kihnlastel oli kontakte ka Salatsi ja Kuramaa liivlastega ning kihnu ja liivi keeles leidub mitmeid ühiseid hääldusjooni, vorme ja sõnu. Enim ühist sõnavara on Kihnu murrakul siiski Tõstamaa, Varbla ja Häädemeeste murrakuga. Ühiseid jooni leidub isegi lõunaeesti murrakutega, kõige rohkem Mulgi murdega, aga ka Võrumaa ja Setumaa keelega. (Pajusalu 2011: 7–8)

2.1. Häälikulised jooned

Kihnu murrakule on omane nn laulev intonatsioon, mis on erinev teistest ümbruskonna murrakutest. Lisaks on Kihnu murraku hääldus mõnevõrra redutseeritum kui ühiskeeles, mis väljendub järgsilpide nõrgemas häälduses. (Saar, Valmet 1997: 35) Hea Kihnu murraku kõneleja räägib samas üsna kiiresti ning emotsionaalselt (Laos 2011: 11).

2.1.1. Vokalismist

- Järjekindel vokaalharmonia esinemine, nt *külä*, *kõrgõ* (Pajusalu jt 2009: 133).
- Tagavokaalsetes sõnades on esisilbi *i* muutunud *jõ*-ks, nt *ilus ilm* → *jõlus jõlm* (*Ibid.*).
- On säilinud *ü*-lõpulised diftongid, nt *leül* 'leil', *käüümä* 'käima' (*Ibid.*)
- Kahesilbilistes *u*-tüvega sõnades on esisilbi *ä* muutunud *ja*-ks, nt *nägu* → *njagu* (Saar, Valmet 1997: 36).
- Laadivahelduse tagajärjel tekkinud hilisdiftongides on kõrge vokaal esikomponendina püsinud, nt *nuga* : *nua*, kõrge järelkomponent on üldiselt madaldunud, nt *tigu* : *tio* (*Ibid.*).
- Pikad keskkõrged ja madalad vokaalid on diftongistunud (*Ibid.*: 36–37):

aa → *ua* ~ *ua^e*, nt *mua*, *pua^{et}*

oo → *uõ* ~ *ue*, nt *suõla*

ee → *ie*, nt *tie*

ää → *iä*, nt *piästlik* 'pääsuke'

- Laadivahelduse tagajärjel tekkinud pikad vokaalid ei ole diftongistunud, nt *pada* : *paa*, samuti ei ole diftongistumist toimunud enamikes hilisemates laensõnades, nt *kaabõl* (*Ibid.*: 37).

- Teatud sõnades on esimese silbi lühikene vokaal pikenenud, nt *vaalitsus* ‘valitsus’ (Saar, Valmet 1997: 37).
- Teisevälteline pikk vokaal on võinud konsonantühendi ees lüheneda, nt *riips* : *ripsu* ‘kriips : kriipsu’ (*Ibid.*)
- Järgsilpides esinevad paralleelselt *a* ja *õ*, nt *nurkas* ~ *nurkõs* ‘nurgas’, samuti *ä* ja *e*, nt *metses* ~ *metsäs* ‘metsas’ (*Ibid.*)
- Esimese silbi *o* mõjul esineb ka järgsilbis *o*, nt *toru* → *toro* (*Ibid.*)
- Esineb sisekadu *ma*-infinitiivis (nt *lendmä* ‘lendama’), mitmuse 3. pöördes (nt *peksväd* ‘peksavad’) ja omadussõnades (nt *vjõlnõ* ‘villane’). Samal ajal kasutatakse *u*- ja *ü*-sufiksilistest enesekohastest verbidest sisekaota vorme, nt *sündümä* ‘sündima’. Sisekadu puudub ka kahesilbiliste *a*- ja *ä*-verbide tegijanimes, nt *kandaja* ‘kandja’. (*Ibid.*)
- Lõpukadu puudutab enamasti ka määrsõnaliidet *-st* ~ *-sti*, nt *jõlusast* ‘ilusasti’. Lõpukao tulemusena on kujunenud ka varasemast *tu* ~ *tü*-partitsiibist *t*-tunnuselised vormid, nt *kültet* ‘külmetatud’. (*Ibid.*)

2.1.2. Konsonantismist

- Esineb konsonantide palatalisatsioon, nt *su^epp* : *suppi*, *to^epma* : *toppi* ‘toppima : toppida’ (Laos 2011: 11).
- Sõnaalgulisest konsonantühendist on klusiil enamasti kadunud, nt *klaas* → *lua^es* (Saar, Valmet 1997: 35).
- Klusiil on gemineerunud nimetavas käändes varasemates *tr*-tüvedes (*ader*-tüüp), nt *sõber* → *sõpõr* (*Ibid.*).
- Laadivahelduslikes sõnades esineb sagedane klusiiliainese kadu nõrgas astmes, nt *pada* → *paa* ‘paja’, *sadama* ‘kukkuma’ → *saab* ‘kukub’. *s* võib nõrgas astmes esineda ka *ij*-na, nt *kuus* → *kuijõ* ‘kuue’. (*Ibid.*)

- Mõnedes sõnades ja sõnavormides on lühikese vokaali järel tüvekonsonant gemineerumata, nt *oga* ‘okas’ : *ogad*, seda ka ainsuse sisseütlevas, nt *tuba* ‘tuppa’. Sama nähtus esineb lisaks adverbides, nt *ede* ‘ette’, *kogo* ‘kokku’. (Saar, Valmet 1997: 35)
- Sõnatüve kolme konsonandi ühendis kaob nõrgas astmes klusiil, nt *komps* → *komso*, *tümps* ‘hülgeleha’ → *tümsi* (*Ibid.*).
- Algupärane klusiil on säilinud sõna lõpus nimetavas käändes, nt *õlut* ‘õlu’ (*Ibid.*).
- *ki*-liide esineb saarte murdele omaselt enamasti *kid*-kujul, nt *lähätegid* ‘lähetegi’ (*Ibid.*).
- Paljudel juhtudel on toimunud häälikumuutus *sk* → *ss*, nt *kossal* ‘koskel’. *ss* ~ *s* esineb paralleelselt *ks*-liste kujudega, nt *lastaksõ* ~ *lastassõ*. (*Ibid.*: 35–36)
- On toimunud *n*-i kadu sõna lõpust, nt *akõ* ‘aken’, ja ainsuse 1. pöörde lõpust, nt *mia olõ* ‘mina olen’. Labiaalklusiili ees liitsõnades on *n* muutunud *m*-ks, nt *teesimbä* ‘teisipäev’. (*Ibid.*: 36)
- *n* ja *m* võivad vokaali väljalangemise korral moodustada sõnas omaette silbi, nt *n_da* ‘nõnda’, *m_te* ‘mitte’ (*Ibid.*).
- Sõnaalguline *v* on labiaalvokaali eest kadunud, nt *üe* ‘vöö’, aga leidub ka üksikuid *v*-lisi kujusid, nt *vo^erst* ‘vorst’. Samuti on *v* kadunud tihti ka sõna keskelt või lõpust, nt *sui* ‘suvi’ ja *päe* ‘päev’. (*Ibid.*)
- *s* on pearõhulise silbi järel gemineerunud, nt *kassukas* ‘kasukas’ (*Ibid.*).
- Sõnaalgulist *h*-d ei tunta, seega nt *ein* ‘hein’ (*Ibid.*).

2.2. Morfoloogilised jooned

2.2.1. Noomenimorfoloogia

- Ainsuse nimetava käände kuju on paljudes sõnades häälikuliste muutuste tõttu kirjakeelest erinev, nt *põtõr* 'põder', *kao* 'kaev', *sui* 'suvi'. Algselt kahe-silbilistes sõnades moodustab *m* *h*-hääliku järel omaette silbi, nt *to^hhm* 'loll'. Kirjakeeles *i*-lised nimetava käände kujud on *h* järel *e*-lised, nt *ahe* 'ahi'. (Saar, Valmet 1997: 38)
- Mõnedes sõnades leidub veel varasemat *n*-lõppu, nt *kahengõst* 'kahekesi'. *ne*-sõnade omastava käände kuju on tihti *tse-* ~ *tsõ*-liitega, nt *tõrvane* : *tõrvatsõ* 'tõrvase'. Esmavärteliste kahe-silbiliste omadussõnade omastav kääne on sageli *da-* ~ *dä*-line, nt *kenädä* 'kena'. *tu*-liitelistele omadussõnadele liitub omastavas käändes liide *-ma* ~ *-mä*, nt *õnnetu* : *õnnetuma*. (*Ibid.*)
- Ainsuse osastav on *d*-lõpuline, nt *nuõrikud* 'noorikut'. Erandiks on *l-* ja *n*-ga lõppevad tüved, kus on käändelõpuks *-t*, nt *pähält* 'pähklit'. (*Ibid.*)
- Ainsuse sisseütlevas on levinud lõputa vorm, nt *tuba* 'tuppa', *sadama* 'sadamasse'. Kasutusel on ka lõpud *-se* ~ *-sõ* või *-sse* ~ *-ssõ*, nt *majasõ* ~ *majassõ* 'majja'. (*Ibid.*)
- Seesütleva lõpuks on lühike või pikk *s*. Esimene osutab piirkonda või olukorda, teine seesolemist, nt *muas* 'maa peal' ja *muass* 'maa sees'. (*Ibid.*)
- Saava käände lõpuks võib olla *-ks*, pikk *-ss* või lühike *-s*, nt *puhtaks* ~ *puhtass* ~ *puhtas* (*Ibid.*).
- Kahe-silbilistes nõrgeneva astmevaheldusega tüvedes esineb *de*-tunnuse kõrval ka *te*-tunnust, nt *õngõtõ* 'õngede' (*Ibid.*: 39).
- Mitmuse osastavas leidub *i*-mitmust, kusjuures mitmuses võib tüvevokaal kirjakeelest erineda, nt *õuni* 'õunu', *luõmu* 'loomi'. *a*-mitmust kasutatakse sageli kahe-silbilistes nõrgeneva astmevaheldusega *i-* ja *u*-tüvelistes sõnades ja *lik*-liite

puhul, nt *kurka* 'kurke', *vaenulikka* 'vaenulikke'. Sagedane on mitmuse osastava märkijana ka *-si*, nt *tublisi* 'tublisid'. (Saar, Valmet 1997: 39)

2.2.2. Verbimorfoloogia

- Oleviku eitavate vormide moodustamisel kasutatakse abisõnu *ei*, *mitte* ja *ühti*. Mitte võib esineda nii ees- kui järelasendis, kus see on sageli lühenenud, nt *mia mitte taha* ~ *mia taha* 'mtõ' 'ma ei taha'. Ühti esineb järellisandis, nt *mia näe ühti* 'ma ei näe'. (Saar, Valmet 1997: 40)
- Eitava kõne minevikuvormides lisandub verbitüvele *s*-tunnus, nt 'ei läinud' → *ei (ei) lähäss*, 'ei makstud' → *(ei) maksõtass* (Pajusalu jt 2009: 133)
- *da*-infinitiiv on paljudes verbitüüpides lõputa, nt *riäki* 'rääkida', *kirjuta* 'kirjutada'. Sellepärast liitub *des*-vormis tunnus *-s* verbitüvele, nt *pühkis* 'pühkides'. (*Ibid.*: 133–134)
- *nud*-partitsiip on *n*-tunnuseline, nt *kadun* 'kadunud' (Saar, Valmet 1997: 39).
- Oleviku 1. pööre on kõikides kõneviisides ja aegades lõputa, nt *mia tie* 'ma teen' (*Ibid.*).
- Kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööre on nõrgeneva astmevaheldusega sõnades tugevaastmeline, nt *nägäd* 'näevad' (*Ibid.*).
- Kaudset kõneviisi antakse edasi *da*-infinitiivist kujunenud *(d)e-* ~ *(d)õ-*, *(t)e-* ~ *(t)õ-* vormiga, nt *ollõ* 'olevat', *suajõ* 'saavat' (Pajusalu jt 2009: 134).
- Käskivas kõneviisis on nii ainsuse kui mitmuse 3. pöörde tunnuseks *-gä* ~ *-kä* (*-ga* ~ *-ka*), nt *viigä* 'viige'. Eitava kõne ainsuse 2. pöördes on *k-* ~ *g-* tunnuseline vorm, nt *ää jõstug* 'ära istu'. (Saar, Valmet 1997: 40)
- Umbisikulise tegumoe olevikus tuleb esile tunnus *-kse*, aga ka *-sse* ja *-se*. Nende variantide kasutamises puudub kindel korrapära, nt *aetaksõ* ~ *aetassõ* 'aetakse' (*Ibid.*).

2.3. Kihnu murraku sõnavara üldiseloostus

Sõnavarasuhete uurimisel kasutatavad meetodid dialektoloogias erinevad hääliku- ja grammatikaerinevuste uurimisel kasutatavatest. Sõnavara varieerumine ja levik erineb teiste keeletesandite omast põhimõtteliselt, sest see kajastab eelkõige kultuurilisi kontakte eri keelepiirkondade vahel. Eesti jaguneb sõnavaraseoste järgi kolmeks suureks piirkonnaks: Lääne-Eesti, Ida-Eesti ja Lõuna-Eesti. Lääne-Eesti jaguneb omakorda kaheks: saared ning suurem osa läänemurdest. (Pajusalu jt 2009: 96)

Saarte murde eripärased sõnad võivad esineda kas ühel või mitmel saarel. Näiteks Saaremaal ja Kihnus kasutatakse sidesõna *ja* asemel *ning*. Lisaks esineb mitmeid sõnu, mis ühendavad tervet Lääne-Eesti sõnavarapiirkonda (nii saarte kui läänemurde ala). Kihnus on palju ühist sõnavara lähinaabritega Pärnumaal, kellega seob Kihnut eelkõige just merendussõnavara, nt *Khn*, *Hää nääk* 'teatud paat'. (*Ibid.*: 100) Seda kinnitab ka Katrin Uind oma magistritöös „Kihnu murraku sõnavara“ (2000), kus ta on uurinud Kihnu murraku sõnavara suhteid naaberkihelkondadega – saarte murde alasse jäävate Saaremaa, Muhu ja Hiiumaa kihelkondadega ning läänemurde alalt Audru, Varbla, Tõstamaa ja Häädemeeste kihelkonnaga.

Uindi järgi on Kihnu murrakul kõige rohkem ühist sõnavara Häädemeeste kihelkonnaga. Seda võib seletada seal tehtud eriti põhjaliku murdekogumistööga, aga kihnlased on ka ajalooliselt Häädemeeste elanikega tihedalt läbi käinud. Suhteliselt suur hulk ühist sõnavara on Kihnul ka Tõstamaa, Audru ja Varbla kihelkondadega. Kihnu murrakus ja läänemurde ala murrakutes on kõige rohkem ühist sõnavara laevaehituse, merenduse ja kalapüügiga seotud valdkondades. Saarte murde alalt on Kihnu murrakul kõige rohkem ühist sõnavara Muhu murrakuga, Saaremaa murrakutest Kihelkonna murrakuga. Hiiumaa kihelkondadest on Kihnu murrakuga kõige rohkem ühiseid sõnu Emmaste kihelkonnal. Ka saarte murde ala ja Kihnu murraku ühine sõnavara puudutab eelkõige laevaehitust, merendust ning kalapüüki. (*Ibid.*: 141–152)

Lääne-Eesti sõnavarale on omased ka eripärased laenud, eelkõige soome, rootsi, läti ja liivi keelest. Laenude peamised semantilised rühmad on merendus, etnograafilised mõisted, loodus- ning pejoratiivsed sõnad. (Pajusalu jt 2009: 100) Kihnu murrakus

leidub ka palju saksa ning keskalam- ja alamsaksa laensõnu, samuti ka vene ja germaani laensõnu. Omasõnavarast on Kihnu murrakus kõige rohkem tüvesid läänemeresoome algkeele perioodist, järgnevad soome-ugri, soome-lapi ja eesti tüved. (Uind 2000: 167–168)

3. Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavara

3.1. Ülevaade Kihnu naiste käsitööst ja rõivastusest

Kihnu naised on aegade jooksul kõik rõivad ja nende kaunistamiseks mõeldud detailid ise valmistanud. Kedrati ja värviti lõnga, heegeldati pitse, põimiti paelu, õmmeldi, tikiti, kooti kangaid, võid, sukki, kindaid jm. Käsitööd õpiti emade, vanaemade ning ka teiste oskajate käest. Näiteks hakkasid vanasti tüdrukud juba viie-kuue aasta vanusena erinevaid põimitud paelu tegema. Üks oluline õppimise koht oli näiteks *nuõrikumaja* 'noorikumaja'. Kui keegi saarel abielluma hakkas, käisid naised enne pulmi pruudil abiks käsitööd tegemas, et veimevakk saaks uhke. Nuõrikumajas olid kaasas ka väikesed tüdrukud, kes vanemate kõrvalt käsitööoskusi õppisid. (Uus 2012: 9) Kuna veimede jagamisel on kihnu pulmakommetes väga suur roll, on pulmad aidanud säilida ka traditsioonilistel käsitööoskustel (Rüütel 2013: 57).

Kihnus on palju erinevaid põimitud paelu, millel on ka omad kihnukeelsed nimetused (vt 3.4.5). Eriline on aga *siärepael* 'säärepael' (vt 3.4.5.9), mida punutakse ainult *nuõrikumajas*. Säärepaeltel on kihnu pulmakombestik oma kindel roll, nimelt kasutati säärepaelu meestele kingitavate veimede kinnisidumiseks. Hiljem kasutati neid põllevõi sukapaelana, *kördiaogu* (vt 3.3.2.9.16) kinnisidumiseks või taskupaelaks. Ka seoti nendega kokku laste kindad, et vältida ühe paarilise kadumist. (Uus 2012: 9)

Peamiseks käsitööliigiks peetakse Kihnus varrastel kudumist. Kootud esemed on tiheda koega, kasutatakse peenikest kahekordset lõnga ning peenikesi vardaid. Traditsioonilised Kihnu kinda- ja sukakirjad on tihedad ja ühes kirjakorras on palju silmuseid. Kihnu kinnaste ja sukkade kudumiseks kasutatakse kindlaid värvitoone: valge (naturaalne lambavalge), must (eelistatavalt naturaalne lambamust), tumesinine, punane ja sukkadel ka kollane. Varem saadi punast värvust madarajuurte keetmisel. Sellist punakaspruuni värvust nimetatakse *madarasõks* (vt 3.2.1.5.4). Kollast värviti

putkeõite või kaselehtedega. Sinist saadi sinerõika või indigoga värvides. Värvu kinnitamiseks hoiti lõngu koos värvainega uriinis. (Uus 2012: 10, 44) Sellisel moel värvitud lõngast valmistatud rõivad ei lõhnanud alati kõige paremini. Käsitöömeister Rooski rääkis ühel kohtumisel: „Mehed palusid jumalat, et sünnuks lammas sinine, siis põlõks naestõl kusõ korjamist.“ Tänapäeval kasutatakse kudumisel enamasti sarnaste toonidega poelõngu.

Pea kõik Kihnu naised oskavad ka õmmelda. Lihtsamad õmblustööd tehakse ikka kodus. Vaid veidi keerulisemad ülesanded antakse neile, kellel on rohkem oskusi. Õmmeldakse *sitsija^{ka}* ‘sitsijakke’ (vt 3.3.2.3), *vardako^{ta}* ‘vardakotte’ (vt 3.4.3.3), *taskusi* ‘lehttaskuid’ (vt 3.4.3.2) jm. *Sitsija^{kk}* on jaki lõikega heledapõhjalisest väikesemustrilisest lillelisest sitsiriidest pluus, mis tuli kasutusele 20. sajandi alguses. Selle lõiked on tehtud meeste pintsaku lõigete järgi. Algselt valmistati neid pleegitamata puuvillasest riidest. 20. sajandi keskpaigas jõudis poodidesse müügile kirju sitsiriie, millest hakati õmblema ka *sitsija^{ka}*. (Uus 2012: 11)

Sõna „tikcima“ Kihnu murrakus ei kasutata. Selle asemel on sõnad *vällä õmblõma* ja *kirjutama* (vt 3.2.1.3.1 ja 3.2.1.3.2). Tikandiga kaunistatakse eelkõige rõivaesemeid (tanu ja *käüsi* vt 3.3.2.1), aga ka voodipesu, laudlinu ja käterätte. Rõivaesemetele tikitud mustreid nimetatakse *kirjutusõks* (vt 3.2.1.3.2.1). Tikitud motiividel on oma nimetused ning tähendused. *Käüstele* tikitakse enamasti vanu taimseid-geomeetrilisi kirju, samas kui tanusid kaunistatakse uuemate lillkirjadega. Mõnede motiivide tähendusi enam ei mäletata, aga levinumate tähendust teatakse ka tänapäeval. (*Ibid.*: 10–11)

Heegeldamist peetakse Kihnus peenemaks käsitööks ja kõik naised seda ei tee. Palju heegeldatakse äärepitse, nt voodilinadele, käterätikutele, *aluskördile* ehk alusseelikule (vt 3.3.2.9.15) ning *käüstele* e rahvarõivapluusile. Rahvarõivapluusi kaunistamiseks mõeldud pitse on erinevaid. Kõige vanem on maasikalehe motiiviga äärepits, seejärel hakati kasutama rattakujulisi pitse, mida tehakse tänapäeval kõige rohkem. (*Ibid.*: 9–10, 32)

Sõna *kört* ‘seelik’ (vt 3.3.2.9) on kõikide seelikutüüpide nimetus Kihnu saarel. See on tähendanud nii ühevärvilist kurrutatud *kordoskörti*, sellega samal ajal esinenud *re^{ll}körti*

~ *tre^{ell}kõrti* (vt 3.3.2.9.11 ja 3.3.2.9.12) kui ka 19. sajandi teisest poolest pärinevat mitmevärvilist pikitriibulist seelikut (*kjõutkört* vt 3.3.2.9.1), mida tuntakse tänapäeval lihtsalt *kõrdi* nime all. Kõige varasemad teadaolevad seelikud Kihnus pärinevad 18. sajandi lõpust või 19. sajandi algusest. Need ongi ühevärviline *kordoskört* ehk *a^{ell} kõrt* (vt 3.3.2.9.10) ning halli-siniseruuduline drelltehnika kootud seelik *re^{ell}kört*. Viimase esinemine Kihnus on eriline nähtus, sest mujal Eestis tulid ruudulised seelikud kasutusele alles 19. sajandi lõpus. Selle päritolu ning täpne kasutus pole teada. (Jõeste 2012: 60, 63)

Pikitriibuliste seelikute mood võeti ilmselt üle Mandri-Eestist. Seelik läbis enne lõplikku väljakujunemist nn üleminekuperioodi. Esimeste pikitriibuliste seelikute lõngad olid värvitud taimsete värvidega ning nende triibud olid üsna laiad (umbes 1 cm). Täislaukude laius oli igal seelikul erinev. Kui mujal Eestis hakkasid aniliinvärvid levima juba 1860ndatel, siis Kihnu jõudsid need umbes 1880ndatel aastatel. Aniliinvärvide tulekuga muutusid seelikud kirevamateks, laugud laiemateks, keerulisemateks aga ka reeglipärasemateks. Lauke moodustavad triibud muutusid aga omakorda kitsamateks. Nii vanemate kui tänapäevaste seelikute triibustikud koosnevad kahest erinevast triiburühmast e *ripsust* (vt 3.2.4.1.3.3), mis üle ühe vahelduvad. Ripsu keskel on kindlat värvi triip ehk *riipsusüda* (vt 3.2.4.1.3.8), millest kummalegi poole kootakse kindlate laiuste ja värvidega ühesugused triibud. (*Ibid.*: 70, 78)

Tänapäeval on Kihnus kasutusel viie erineva põhitooniga seelikud (punane, poolpunane, *kipsuga* vt 3.3.2.9.5, sinisetriibuline ja must), mis tähistavad koos teiste samal ajal kantavate rõivastega kandja staatust või sotsiaalset olukorda, nt leina. Põhivärvid on punane, sinine ja must, mida kombineeritakse erinevalt vastavalt punase esinemise määrale. Kuna punane ja roosa on rõõmu ja nooruse värvid, leidub neid palju noorte tüdrukute seelikes. Mida vanem on inimene, seda rohkem muresid ta elus näinud on. See väljendub ka seelikute värvides. Kihnu seelikute värvisümboolika eristab põhiliselt rõõmu ja leina. Vanad lesknaised kannavad üldjuhul elu lõpuni poolpunast kõrti. Suurema leina puhul kantakse vaid üksikute punaste ja roosade lõngadega kootud *kipsuga kõrti*. Seeliku värvi valik peegeldab küll inimese sisemaailma ning see on

igäühe isiklik otsus, kuid tegelikkuses on kogukonna sotsiaalne kontroll tugev. Kui reeglite vastu eksitakse, pannakse seda tähele. (Jõeste 2012: 87, 102–103, 110)

Kihnu rahvarõivastel on väga kindlad kasutusreeglid, mille õppimine toimub terve lapsepõlve ja tüdrukuea. Riitusesemed alluvad kindlatele kasutusreeglitele. Erandiks on tänapäeval koos rahvariideseelikuga kantavad poest ostetud argiriided, nt T-särgid, pluusid. Nende puhul on oluline vaid puhtuse ja kulumise aste. Seelikuga koos kannab abielunaine alati põlle ja pearätikut (kuigi viimase kandmise kohustus on tänapäeval leebemaks muutunud). Nii põlle kui rätiku värv sõltub seeliku värvist. Põlled ja rätikud on venepärase neeru- või stiliseeritud lillemustriga. Väikesemustriline põlleriie on igapäevasem, suurema mustriga pidulikum. Eriti pidulikud põlled ja rätikud on Venemaalt toodud tsaariaegsest *kallisseltsi* riidest (vt 3.2.2.2.1.8). Neid on kantud ja edasi pärandatud põlvest põlve. Rätikutel peab alati *nipp* (vt 3.3.1.3.6) olema. Selleks tuleb rätik eriliselt kokku voltida. Nii jääb rätikut pähe pannes kandja otsaette terav volt. Väga pidulikel juhtudel kantakse rätti koos tanuga. (*Ibid.*: 103, 120–121, 123)

Seeliku juurde käib enamasti ka *üe* ‘vöö’ (vt 3.4.4.1). Kihnu kirivöö on eriline, sest see on n-ö kahe poolega. Pool vööst on *ratulisõ* ‘rattakujulise’ kirjaga (vt 3.2.3.1.2.10). See pool ei jää vööd kandes nähtavale. Teine pool vööst on *küüsilise* kirjaga (vt 3.2.3.1.2.5) ning see pool jääb sidumisel kõige peale. (*Ibid.*: 124) Kihnu kahes suunas avaneva küüsilise kirjaga vöö on vähemalt kolmesaja-aastane. Vanasti on kootud ka vöösid, mille kumbki pool oli küll erinev, aga vaid ratastega mustriga. Kihnus on kasutatud ka *särgialust üed* ‘särgialust vööd’ (vt 3.4.4.1.2), mis oli nagu tavaline vöö, aga kitsam ja kogu ulatuses sama kirjaga. Särgialused vööd kadusid, kui kasutusele tulid alusseelikud. (Aavik 2009: 76–78)

Kihnu sukk ulatub põlvest natukene ülespoole. Seistes võivad seeliku ääre alt paista vaid sukahambad ja valged põiad. Suka *kirjakiri* (vt 3.2.3.1.2.2.1) võib näha olla vaid käies või tantsides. Tänapäeval kantakse ka suka *kirjakirjaga puõlsukkõ* ehk sukakirjaga sokke (vt 3.3.3.1). Kihnus kantakse nelja sorti kindaid (vt alates 3.3.3.6): laba- ja sõrmkindaid, nn moekindaid ja roositud kindaid. Kõige rohkem on kasutusel labakindad, mida kootakse lambamustast ja -valgest lõngast. Sõrmikud kootakse

lamavalge ja potisiinisega. Valgeid roositud kindaid kantakse tänapäeval vähe, samuti musti moekindaid. (Aavik 2009: 94, 142, 145)

Kõige uhkem ehe Kihnu naise ehtekarbis on *kaelaraha* (vt 3.4.2.6). Ilusad suured hõbemündid, mis tehti ümber eheteks, jõudsid saarele merd sõitvate meeste kaudu. Mündid kinnitati värviliste kivihielmeste vahele. Eriti kaunis oli vähe levinud *kodaratõga kaelaraha* (vt 3.4.2.6.1), millele olid joodetud külge hõbedast kodarad. Veel tuntakse Kihnus *kudrusi* (vt 3.4.2.5), mis on tehtud värvilistest klaashelmestest. Jaki peal kantakse ainult üht ehet – kas *kaelaraha* või *kudrusi*, aga *käüstegä* kantakse rohkem ehteid korraga. (*Ibid.*: 186–187) *Käüste* ja *käüsterätiku* (vt 3.3.2.4) kinnitamiseks kasutatakse sõlgi, preese ja prosse. Kaelas kantakse ka pärlikeesid.

Kihnu mehe võib ära tunda kirjatud kampsuni ehk *troi* järgi (vt 3.3.2.11). Kirjut *troid* hakati kandma 19. sajandi lõpus. Algselt olid kampsunid ühevärvilised, aga sellegipoolest kahe lõngaga kootud, et kudum oleks paks ja soe. Hilisemad kampsunid on kootud sinise ja valgega ning muster on tihe ja väike. (Uus 2012: 68) Kampsuni kaelus, varruka otsad ning alumine serv kootakse sinise, valge ja punase lõngaga. *Troikirjad* (vt 3.2.3.1.2.3) on samad, mis sõrmkinda sõrmekirjad. Tänapäeval tehakse ka suurema kirjaga *troisid* ning tihti on need masinal kootud. (Aavik 2009: 134)

Meeste riietuse lahutamatuks osaks on kindlasti ka villased sokid e *kapõtad* (vt 3.3.3.4). *Kapõti* on kootud nii, valgeid, halle, lambamusti kui triibulisi. Valgeid *kapõti* kanti pidupäevadeks, halle ja musti argipäevadel kandmiseks. Mustade sokkidele hakati hiljem kuduma sisse ka värvilisi triipe, mille keskele kooti omakorda täppe, riste jms. Sellised sokid on *suapakapõtad* (vt 3.3.3.5) ja neid kanti pidulikuma riietusega. (Aavik 2009: 128) Tänapäeval kantakse *suapakapõti* ka argipäevadel. Oluline on, et õigesse jalga pandaks õige sokk, sest muidu võib tekkida tüli. Sokkidel saab vahet teha *kiriliku* ehk muustrinihke (vt 3.2.3.1.1.2) järgi. See peab jääma jala siseküljele. (*Ibid.*: 129)

Lapsi hakatakse üsna varakult riietama nagu täiskasvanud inimesi. Päris väikestena kandsid aga poisilapsed ühevärvilist kleidilaadset särki e *kuubõ* (vt 3.3.5.2). Tüdrukud kandsid villast või sitsiriidest pihaosaga väikeseid kõrte ehk *pihaga kõrtä* (vt 3.3.5.3). Tänapäeval on tüdrukute *kõrtide* pihaosa asemel enamasti säärepaelast või vööst

valmistatud traksid. Erinevad on ka poiste ja tüdrukute titemütsid – poiste mütsid on kokku õmmeldud viiest sitsiriide siilust, tüdrukute omad kolmest. (Jõeste 2012: 92, 95) Poiste mütsi kaunistab ka sitsiriidest tutt (Uus 2012: 92).

3.2. Naiste käsitöö sõnavara

Selles peatükis esitan mõisterühmadena Kihnu naiste käsitööga seotud sõnavara. See on minu töö sõnastikuosa kõige mahukam rühm. Järgnevad peatükid 3.3, kus käsitlen rõivastuse sõnavara, ning 3.4, kus olen eraldi välja toonud ehete ja aksessuaaride sõnavara. Käsitööga seotud sõnad olen jaganud kolme suuremasse rühma (töövõtted ja töövahendid, materjalid ja mustrid), mis jagunevad omakorda väiksemateks rühmadeks. Esimene rühm (vt 3.2.1) sisaldab erinevaid töövõtteid, nagu kudumine, õmblemine, tikkimine, heegeldamine ja ka lõngade värvimine. Töövõtte all on välja toodud ka vastavad töövahendid, nt kudumise all varras. Kuues punkt „Muu” koondab töövõtteid ja töövahendeid, mida oleks raske ühise nimetaja alla paigutada. Sinna alla kuuluvad näiteks *naaritsõma* ‘põimima, punuma (paaritu arvu lõngadega)’, *niitmä* ‘pügama’ ja *vanuma* ‘pastla nina ja kanda õmblema’.

Teine suurem rühm (vt 3.2.2) koondab enda alla erinevad materjalid. Selle all olen kahe suurema rühmana välja toonud kudumismaterjalid ja kangad. Kolmas rühm (vt 3.2.3) hõlmab erinevaid mustreid ehk kirju. Kolmanda rühma sõnad olen jaganud omakorda neljaks väiksemaks rühmaks. Esimene rühm koondab enda alla kudumismustrid ehk kinda-, suka-, vöö- ja troikirjad ning seelikukirjad, kolmas rühm tikitud motiivid, neljas rühm heegelkirjad ja viies rühm kangamustrid.

3.2.1. Töövõtted ja töövahendid

Selles allpeatükis esitan erinevate töövõtete ja töövahenditega seotud sõnavara. Iga põhilise töövõtte alla on koondatud materjal, mis on sellega semantiliselt seotud. Näiteks olen kudumise alla paigutanud verbid *luõma*, *kasvatama*, *kahandama*, *piotama* ja *tallutama*, mis tähistavad erinevaid tegevusi, kuid mida võiks üldiselt siiski nimetada kudumiseks. Samuti olen sellesse rühma paigutanud töövõtetele vastavad töövahendid

ning sõnad, mis tähenduslikult samuti samasse mõisterühma kuuluvad, nt kudumise alla silm 'silmus'.

3.2.1.1. Kudumine

3.2.1.1.1. kuduma <kududa, kuõ> 'kuduma silmkoos; kuduma kangast, vööd jms'

Kihnu naenõ *kuõb* tie piäl käües kua vardu (KES)

3.2.1.1.1.1. varras <.varda, varrast> 'kudumisvarras'

Ann ette tulinõ *vardu* kuduma (KES)

'Ann on väga kiire vardaid kuduma'

3.2.1.1.1.2. silm <silmä, .silmä> 'silmus'

Mjõtu *silmä* mia kapõtalõ üles luõ? (KES)

3.2.1.1.1.2.1. ühipidi silm <ühipidi silmä, ühipidi .silmä> 'parempidine silmus'

Sie *ühipidi silm*, sie tähendäb parempidi kuõtud (I)

3.2.1.1.1.2.2. pahupidi silm <pahupidi silmä, pahupidi .silmä> 'pahempidine silmus'

Pahupidi silm ond pahempidine silm (I)

3.2.1.1.1.2.3. .püertüd silm <.püertüd silmä, .püertüd .silmä> 'keerdsilmus'

Püertüd silmä kuõtassõ kjõndalõ, sukkõlõ, mjõtmõlõ puõlõ (I)

3.2.1.1.1.3. te^lled *mitm* <te^llete, tellesi> 'teljed, kangaspuud'

Te^lled võtvad tuas paelu ruumi (KES)

3.2.1.1.2. .luõma <.lõua, luõ; *lihtmin* lei> 'kudumis- või tikkimistööd alustama' vt ka 3.2.1.3.3

Ää *luõg* enäm uut troid, põlõ'mtõ enäm aega kududa (KES)

3.2.1.1.3. kasvatama <kasvata, kasvata> 'kasvatama, kudumisel rea silmade arvu suurendama'

Suka põlvõpiälsel *kasvatati* kaks silmä juurõ (I)

3.2.1.1.4. kahandama <kahanda, kahanda> ‘ahendama, kudumisel rea silmade arvu vähendama’

Kuõ kuus korda viel, siis akka *kahandama* (KES)

3.2.1.1.5. .piotama <.piota, .piota> ‘kinnastele uusi pihuosi kuduma’

Piäb enne talvõ mõnõ puari vanu kjõndu viel ää *piotama* ning kapõti nõelma (KES)

3.2.1.1.6. tallutama <talluta, talluta> ‘sokkidele v sukkadele uut tallaosa kuduma’

Nied kapõta muedu enäm sünnügid, kui piäb ää *tallutama* (KES)

3.2.1.2. Õmblemine

3.2.1.2.1. .õmblõma <õmmõlda, .õmblõ> ‘õmblema’

Ää *õmblõg* nda kjõtsast jakki (MK)

3.2.1.2.1.1. nõel <nõela, .nõela> ‘nõel’

Jõlm vjõdune, ei näe enäm niiti *nõela* taha aada (KES)

‘Ilm on vidune, ei näe enam niiti nõela taha ajada’

3.2.1.2.1.2. sukanõel <suka|nõela, suka|.nõela> ‘sukanõel’

Sukanõelaga nõelutassõ kõiki, kapõti ning kjõndu (I)

3.2.1.2.1.3. kotinõel <koti|nõela, koti|.nõela> ‘kotinõel’

Kotinõel oli kolmõtahulinõ nõel (I)

3.2.1.2.2. .nõelma <.nõelu ~ .nõelda, nõelu> ‘nõeluma’

Mia sio kapõti küll *nõeln* (MK)

3.2.1.2.2.1. .nõeldõslõng <.nõeldõs|lõnga, .nõeldõs|.lõnga> ‘nõelumislõng, üle jäänud lõng’

Nõeldõslõng ond selle jaos, kui ond kusagilt lagun suad nõela silmä taha panna ning sie ond nõelmissõ jaos (I)

‘Nõelumislõng on selle jaoks, kui (midagi) on kusagilt lagunenu, siis saad nõela silma taha panna ja see on nõelumise jaoks’

3.2.1.2.3. ponima <ponida, poni> ‘hooletult kokku õmblema, saamatult tegema (eriti naiste käsitöö kohta); traageldama’

Nied põlõ kellegi muõdi, nied riided, ühte viisi ond *ponitud* kua (KES)

‘Need riided pole korralikud, midagi on kokku traageldatud’

3.2.1.3. Tikkimine

3.2.1.3.1. .vällä .õmblõma <.vällä õmmõlda, .õmblõ .vällä> ‘tikkima, kirjama’ vt kirjutama

Piäb omalõ ühe padjapüüri kua *vällä õmblõma* (I)

3.2.1.3.2. kirjutama <kirjuta, kirjuta> ‘tikkima, kirjama’ vt .vällä .õmblõma

Leeni akkas käüsi *kirjutama* (MK)

3.2.1.3.2.1. kirjutus <kirjutusõ, kirjutust> ‘tikand käistel ja tanul’

Tanu *kirjutusõ* märkel ond oma tähendus (I)

3.2.1.3.3. .luõma <.lõua, luõ; *lihtmin* lei> ‘kudumis- või tikkimistööd alustama’ vt ka 3.2.1.1.2

Ää *luõg* enäm uut troid, põlõ’mtõ enäm aega kududa (KES)

3.2.1.4. Heegeldamine

3.2.1.4.1. iegeldämä <iegeldä, iegeldä> ‘heegeldama, pitsi kuduma’

Ennemä olid kõrdialustõ särke all üed, nüüd õmmõldassõ aluskõrdile *iegeldet* kirjad alla (KES)

3.2.1.4.1.1. iegeldesnõel <iegeldes|nõela, iegeldes|.nõela> ‘heegelnõel’

Iegeldesnõel piäb olõma naa piinike või jäme, kui niit ond (I)

3.2.1.4.1.2. iegeldesniit <iegeldes|niidi, iegeldes|.niiti> ‘heegelniit’

Padjapüürile tehässe valgõ *iegeldesniidigä* kirjad otsa (I)

3.2.1.5. Lõngade värvimine

3.2.1.5.1. .vä^rvmä <.värvi, värvi> ‘lõngu värvima’ vt .kietmä

Akkamõ lõngu vä^rvmä, piäb uusi kõrtä tegemä (KES)

3.2.1.5.1.1. **madaras** <madara, madarast> ‘madar, värvmadar (*Galium boreale*)’

Naesõd läksid laidu *madaru* kjõsma (MK)

‘Naised läksid laiule madaraid korjama’

3.2.1.5.1.2. **.muarjas** <.muarjasõ ~ .muarja, .muarjast> ‘maarjajää’

Muarjasõga värviti, kui iädikäst ei olõss (KES)

‘Maarjajääga värviti, kui äädikat ei olnud’

3.2.1.5.1.3. **puõevärv** <puõe|värvi, puõe|.värvi> ‘poevärv, aniliinvärv’

Sada aastad tahakohe akati *puõevärvegä* kõrdi lõngu värvmä (I)

3.2.1.5.2. **.kietmä** <.kietä, kiedä> ‘lõngu värvima’ vt .vä^rvmä

Akkamõ kõrdi lõngu *kietmä* (I)

3.2.1.5.3. **kollotama** <kollota, kollota> ‘maarjajääga lõnga peitsima’

Siski piäb alt maarjaga läbi kiedetud olõma, na kõvadast piab *kollotõt* olõma (KES)

3.2.1.5.3.1. **kollotus** <kollotusõ, kollotust> ‘lõng maarjajää vedelikus ligunemas’

Madarasõ lõnga jaos piäb lõng üe läbi *kollotusõs* olõma (I)

3.2.1.5.4. **madaranõ** <madaratsõ ~ madarasõ, madarast> ‘madarapunane’

Kui kidi liikmetess ond, siis tulõb *madaranõ* lõng ümber aigõ koha sjõduda (MK)

3.2.1.5.5. **lehe.kolnõ** <lehe|.koltsõ, lehe|kollast ~ lehe|.koltsõt> ‘lehekollane (kollase toon)’

Lehekoltsõt värvi suab kasõlehtest või paaspuu lehtest (I)

3.2.1.5.6. putkõ.kolnõ <putkõ|.koltsõ, putkõ|kollast ~ putkõ|.koltsõt> ‘putkekollane (kollase toon)’

Putkõkoltsõt suab putkõ õedõst (I)

3.2.1.5.7. potisinine <poti|sinise, poti|sinist> ‘potisinine, indigosinine’

Potisinist tohe’ mte pesupulbriga pestä, muedu värv kaob ää (I)

3.2.1.5.8. e.lektrik <e.lektriku, e.lektrikud> ‘türkiissinine, taevasinine’

Mia värvsi kapõtatõ jaos natukõ *elektrikud*, sie tieb kapõtatad ikka jõlusaks ning jõrguks (I)

3.2.1.6. Muu

3.2.1.6.1. naaritsõma <naaritsõda, naaritsõ> ‘põimima, punuma (paaritu arvu lõngadega)’

Kui lammast niidetäse, tulõb oinakoti vjõlla *naaritsõda* kõrdipaelassõ, siis olõd poestõ pilgupüüdäjä (KES)

3.2.1.6.2. .poetama <.poeta, .poeta> ‘lukkima’

Poeta elmed, pärglid ää (KES)

3.2.1.6.3. .uhtma <.uhtu, uhu> ‘uhtuma, vanutama’

Piälmised jakid tehti *uhutud* kangast (KES)

3.2.1.6.4. .niitmä <.niitä, niidä> ‘pügama’

Kui vjõll kenädäst kuevaks sai, siis teese päävä *niitsime* lamba ää (KES)

3.2.1.6.4.1. .lambaravad *mitm* <.lamba|.raudõ, .lamba|.raudu> ‘lambarauad, pügamisrauad’

Lambaravad tahtvad kõhuta (I)

‘Lambaraudu on tarvis teritada’

3.2.1.6.5. .kua^erma <.kuari, kuari> ‘kraasima’

Naesõd akkavad vjõllu *kua^erma* (KES)

3.2.1.6.6. .keträmä <kedrätä, .keträ> ‘ketrama’

Kördi lõngad suavad *kedrätüid* (KES)

3.2.1.6.6.1. o^okk <oki, .okki> ‘vokk’

Mamma jõstus *oki* taha ning korrotas lõnga ää (KES)

3.2.1.6.7. korrotama <korrota, korrota> ‘korrutama’

Must ning valgõ lõng tulõb kogo *korrota* (KES)

3.2.1.6.8. aspõldama <aspõlda, aspõlda> ‘haspeldama’

Kõegõ ennemä kuarimõ, siis keträme, siis *aspõldamõ* (KES)

3.2.1.6.8.1. .aspõl <.aspli, .asplid> ‘haspel’

Sioksi *asplisi* tehti kua, mis paasmatõga, neid airilikkõ asplisi, neid ju egäl puõl (I)

‘Selliseid aspleid tehti ka, mis tegid pasmaid, neid harilikke aspleid on ju igal pool’

3.2.1.6.9. kerimä <keridä, kerä> ‘kerima’

Lõng tuli viel puõli piält keräse **keridä** (KES)

3.2.1.6.10. .kiärmä <.kiäri, kiäri> ‘käärima, lõimelõnga käärpuudele ajama’

Mamma keträs vjõllu ning *kiäris* (KES)

3.2.1.6.11. vanuma <vanuda, vanu> ‘pastla nina ja kanda õmblema’

A^ett, kas mio kiriku kengäd *vanutud* ond? (MK)

3.2.1.6.12. pulgakirja tegemä <pulga|.kirja tehä, tie pulga|.kirja> ‘niplispitsi tegema’

Mia ei mõesta *pulgakirja tehä* (I)

3.2.2. Materjalid

Selles allpeatükis esitan käsitöö tegemisel kasutatavate materjalide sõnavara. Kahe suure rühmana eristan kudumismaterjale ja erinevaid kangaid. Kudumismaterjalide all on toodud nii algmaterjale (*vill*) kui ka juba nendest tehtut (*lõng, kerä*). Samuti leidub

selles rühmas näiteks lõnga erinevaid omadusi väljendavaid sõnu, nt *kolmõkorinõ* ~ *kolmõ.kornõ* ‘kolmekordne’ või *ponklinõ* ‘defektne, tombuline’. Kangaste all olen välja toonud nii erinevaid riidesorte tähistavad sõnad kui kangaste omadusi tähistavad sõnad, nt *tanuriie* ‘valge puuvillane riie’ ja *ljõnanõ* ‘linane’.

3.2.2.1. Kudumismaterjalid

3.2.2.1.1. **vjõll** <vjõlla, .vjõlla> ‘vill’

Vjõllad ning takud ond kohovel (MK)

3.2.2.1.1.1. **.oinakoti vjõll** <.oinakoti vjõlla, .oinakoti .vjõlla> ‘oinakoti pealt niidetud vill’

Naaritsõ *oinakoti vjõlla* kõrdipaelassõ, siis poesid panad sjõnd tähele (KES)

3.2.2.1.1.2. **tallõvjõll** <tallõ|vjõlla, tallõ|.vjõlla> ‘tallevill’

Tallõvjõllast suavad kõegõ pehmemäd kjõndad ning sokid (KES)

3.2.2.1.1.3. **.vjõlnõ** <.vjõltsõ, vjõllast> ‘villane’

Vjõltsõd kapõdad ruttu jalga (KES)

3.2.2.1.2. **takk** <taku, .takku> ‘takk’

Vanaeit *keträs* terve kuõndla takku õhtaga ää (KES)

‘Vanaeit ketras terve takukoonla õhtuga ära’

3.2.2.1.3. **lõng** <lõnga, .lõnga> ‘lõng’

Veegä piäb siebi vällä puhastama, et siepi *lõngassõ* mte järe (MK)

3.2.2.1.3.1. **ühekorinõ** ~ **ühe.kornõ** <ühe|koritsõ ~ ühe|.kortsõ, ühe|korist> ‘ühekordne (korrutatud lõngast)’

Ühekorist lõnga ond natuksõ (MK)

3.2.2.1.3.2. **kahekorinõ** ~ **kahe.kornõ** <kahe|koritsõ ~ kahe|.kortsõ, kahe|korist> ‘kahekordne (korrutatud lõngast)’

Mia vahetasi vjõlla vasta *kahekorist* lõnga (KES)

3.2.2.1.3.3. kolmõkorinõ ~ kolmõ.kornõ <kolmõ|koritsõ ~

kolmõ|.kortsõ, kolmõ|korist> ‘kolmekordne (korrutatud lõngast)’

Kolmõkorisõ lõngaga suab sioksõd rambad kapõtd, egävesed puraskid (KES)

‘Kolmekordse lõngaga saab sellised inetud sokid, igävesed purakad’

3.2.2.1.3.4. .ponklinõ <.ponklisõ, .ponklist> ‘defektne (lõngast), tombuline’

Nda *ponklinõ* lõng oli, ei sünnüss sukkõ kududa (KES)

3.2.2.1.3.5. .lambamust <.lamba|musta, .lamba|.musta> ‘lambamust, musta lambavilla värvus’

Labakjõndad kuõti Kihnus *lambamustaga* (I)

3.2.2.1.3.6. .lamba.valgõ <.lamba|.valgõ, .lamba|.valgõd> ‘lambavalge, valge lambavilla värvus’

Lambavalgõt vjõlla põlõ valgõndõt (I)

3.2.2.1.4. lõngaviht <lõnga|vihi, lõnga|.vihti> ‘lõngaviht’

Lõngaviht tulõb ää keridä (I)

3.2.2.1.5. .paasõm <.paasma, .paasmat> ‘pasmas, lõngavihi osa’

Mjõtu *paasmat* sia tänävasta üles kiärsid? (KES)

3.2.2.1.6. kerä <kerä, kerä> ‘lõngakera’

Mjõtu *kerä* sia ühest vihist lõngast said? (KES)

3.2.2.2. Kangad

3.2.2.2.1. .riie <.riide, riiet> ‘kangas, riie’

Sie *riie* uõdriks küll iä (KES)

3.2.2.2.1.1. täüsriie <täüs|.riide, täüs|riiet> ‘terve riidetükk’

Täüsriidest lõikasi sitsijaki vällä ning siält jäi riiet ülegi (I)

3.2.2.2.1.2. titenarts <tite|.narsu, tite|.nartsu> ‘riidejääk’

Lastõlõ mängu titestele riiete tegemiseks korjati *titenartsa* (I)

3.2.2.2.1.3. tutijõlp <tuti|jõlbu, tuti|.jõlpu> ‘(kõige viimane üle jäänud) riideriba’

Mia korjasi omalõ *tutijõlpa* siärepaela jaoks (I)

3.2.2.2.1.4. labanõ <labasõ, labast> ‘labane kangasidus’

Labasõ kudumine lähäb siol juba päris iäste (KES)

3.2.2.2.1.5. .toimnõ <.toimsõ, toemist ~ .toimsõt> ‘toimne kangasidus’

Ennemä kuõti *toimsõt* kangast, mia põlõ sedä näin (I)

3.2.2.2.1.6. tanuriie <tanu|.riide, tanu|riiet> - *van* ‘tanuriie, valge puuvillane riie’

Kõegõpiält akati puõmvjõltsõst riidest ehk *tanuriidest* tegemä tanusi (S)

3.2.2.2.1.7. sits <sitsi, .sitsi> ‘sits, sitsikangas’

Sitsi osteti puõdest (I)

3.2.2.2.1.8. kallisseltsi <kallis|seltsi, kallis|.seltsi> ‘eriti kallis ja ilus sitsiriie (punasel põhjal trükitud muster)’

Sellepäräst sie *kallisseltsi*, sie ju osteti ning ju siis naa paelu kallim oli (I)

3.2.2.2.1.9. .pemberk ~ .pemberg <.pembergi, .pem.perki ~ .pem.bergi> ‘bembergriie’

Mia sai ljõnnast uhkõd põllõriiet, aga sie oli *pemberk* (I)

3.2.2.2.1.10. pargiriie <pargi|.riide, pargi|riiet> ‘flanell’

Pargiriidest üesärgid iäd soojad (KES)

3.2.2.2.1.11. samõt <samõti, samõtid> ‘samet’

Rikkad suavad siidi ning *samõtid* pidädä (KES)

3.2.2.2.1.12. ljõna <ljõna, ljõna> ‘linane kangas’

Sio *ljõna* pengi piäl (KES)

3.2.2.2.1.13. puõm.vjõlnõ <puõm|.vjõltsõ, puõm|.vjõltsõt> *van* ‘poomvillane, puuvillane’

Puõmvyjõltsõ niidist suab uiõd kirjad eegeldä (KES)

3.2.2.2.1.14. ljõnanõ <ljõnasõ, ljõnast> ‘linane’

Käüsed õmmõldi *ljõnasõ* riidest (I)

3.2.2.2.1.15. .taknõ <.taksõ, .taksõt> ‘takune’

Taksõd särgid paelu karmõmad kui ljõnasõd (KES)

3.2.2.2.1.16. puõl.taknõ <puõl|.taksõ, puõl|.taksõt> ‘pooltakune, pool takune ja pool linane kangas’

Puõltaknõ siis kui ljõnanõ ond üles veetud ning taknõ sisse kuõtud (I)

‘Pooltakune on siis, kui telgedele veetud lõimelõngad on linased ja takune on sisse kootud’

3.2.3. Mustrid ehk kirjad

Mustrite sõnavara on mahukas ja kirju. Olen jaganud sõnad neljaks väiksemaks rühmaks, mis koondavad enda alla kinda-, suka-, vöö- ja troikirjad ning seelikukirjad, tikitud motiivid, heegelkirjad ja kangamustrid. Kudumismustrite all olen välja toonud mustrite eri osade nimetused, nt viis erinevat kindavart ja sukakirja eri osade nimetused. Samuti loetlen silmkoeesemete ja vööde kudumisel kasutatavaid kirju ja erinevaid seelikukirju ning nende osi.

Teises rühmas olen välja toonud tikitud motiivid, mida kasutatakse tanude ja rahvariidepluuside e *käüste* (vt 3.3.2.1) kaunistamiseks. Kolmandasse rühma kuuluvad heegelkirjad, mida kasutatakse peamiselt samuti *käüste* kaunistamiseks, kuid millega ääristatakse ka näiteks käterätikuid või voodilinu. Kangamustrite nimetusi on Kihnus suhteliselt vähe.

3.2.3.1. Kudumiskirjad

3.2.3.1.1. **kiri** <kirja, .kirja> ‘muster, ornament; pits’

Kõrdi *kirjassõ* olõs võin mõnõ lõnga punast rohkõm leüä (KES)

3.2.3.1.1.1. **la^epp** <lapi, .lappi> ‘lapp, ühe värvi või motiiviga mustri osa’

Mjõtu *lappi* viel kududa ond? (KES)

3.2.3.1.1.1.1. **suurla^epp** <suur|lapi, suur|.lappi> ‘suurlapp, tikandi või mustri osa’

Kanna taha kuõti sukal *suurla^epp* (I)

3.2.3.1.1.1.2. **vahela^epp** <vahe|lapi, vahe|.lappi> ‘vahelapp, tikandi või mustri osa’

Kahe suurõ lapi vahõl ond *vahela^epp* (I)

3.2.3.1.1.2. **kirilik** <kiriliku, kiri.likku> ‘mustrinihe, kudumisrea alguse ja lõpu kokkupuuteala’

Suka ning kapõta *kirilik* piäb jala sissepuõl külges olõma (I)

3.2.3.1.2. Kinda- , suka-, vöö- ja troikirjad

3.2.3.1.2.1. **.kjõndakiri** <kjõnda|kirja, .kjõnda|.kirja> ‘kindakiri’

Mamma läks testelt *kjõndakirja* tuõma (I)

‘Mamma läks naabritelt kindakirja tooma (mustrit maha kuduma)’

3.2.3.1.2.1.1. **lapilinõ va^ers** <lapilisõ varrõ, lapilist vart> ‘värviliste nelinurkadega kootud kindavars’

Lapilinõ va^ers ond puõlõl (I)

3.2.3.1.2.1.2. **kasvatõt-kahandõt va^ers** <kasvatõt-kahandõt varrõ, kasvatõt-kahandõt vart> ‘augulise mustriga kindavars’

Kasvatõt-kahandõt varrõd sioksõd nao pitsilised (I)

‘Kasvatatud-kahandatud kindavarred on sellised pitsilised’

3.2.3.1.2.1.3. vana.muõdi va^{rs} <vana|.muõdi varrõ, vana|.muõdi vart> ‘vanamoodi kindavars’

Vanamuõdi varrõd kuõtassõ kolmõ lõngaga - sinine, punanõ ning valgõ (KES)

3.2.3.1.2.1.4. uut.muõdi va^{rs} <uut|.muõdi varrõ, uut|.muõdi vart> ‘lihtne valge soonikkoes kindavars’ vt arilik va^{rs}

Uutmuõdi varrõd nied kaks ühipidi kaks pahupidi kuõtud (I)

‘Uutmoodi varred on sellised, kus üks silmus on parempidi ja kaks pahempidi kootud’

3.2.3.1.2.1.5. arilik va^{rs} <ariliku varrõ, ari.likku vart> ‘lihtne valge soonikkoes kindavars’ vt uut.muõdi va^{rs}

Arilikka va^{rsa} kuõti, sest sõjaaegas olõss’mtõ värve suaja (I)

3.2.3.1.2.2. sukakiri <suka|kirja, suka|.kirja> ‘sukakiri’

Sukakirja ond ette raskõ kududa (I)

‘Sukakirja on päris raske kududa’

3.2.3.1.2.2.1. kirjakiri <kirja|kirja, kirja|.kirja> ‘kõige laiem punase, valge ja sinisega kootud suka kirjalapp’

Mõni *kirjakiri* ond jõlusam kui teene (I)

3.2.3.1.2.2.2. siärekiri <siäre|kirja, siäre|.kirja> ‘säärekiri, musta ja kollasega kootud suka kirjalapp’

Suka *siärekiri* kuõtassõ musta ning koltsõga (I)

3.2.3.1.2.2.2.1. korrad *mitm* <.kordõ, .kordi> ‘punased triibud suka säärekirja lappide vahel’

Punasõd riipsud ond suka *korrad* (I)

3.2.3.1.2.2.2.2. puõlla^{pp} <puõl|lapi, puõl|.lappi> ‘poollapp, sukakirja kitsam mustriosa’

Suka siäre kirjale kuõtassõ *puõlla^{pp}* ää ning siis kuõtassõ korrad vahele (I)

3.2.3.1.2.2.2.3. pissike la^{pp} <pissikse lapi, pissikest .lappi> ‘sukakirja mustri osa’

Pissike la^{pp} kuõtassõ sinisegä (I)

3.2.3.1.2.2.3. suka.ambad *mitm* <suka|ammastõ, suka|.ambu> ‘sukahambad, sukakirja alumine osa (kitsas kiri sinise ja valgega)’

Sukaambad sinise ning valgõga kuõtud (I)

3.2.3.1.2.2.3.1. piädegä .ambad ‘peadega e kolmnurksete motiividega sukahambad’

3.2.3.1.2.2.3.2. põdrasarvõtõga .ambad ‘põdrasarve motiividega sukahambad’

3.2.3.1.2.2.3.3. põõsastega .ambad ‘põõsamotiividega sukahambad’

3.2.3.1.2.2.3.4. ruõsipo^{tt}ega .ambad ‘roosipoti motiividega sukahambad’

3.2.3.1.2.2.3.5. vanamuõdi .ambad ‘vanamoodi sukahambad, kindlate motiividega sukahambad’

3.2.3.1.2.2.4. .vjõltusõd <.vjõltustõ, .vjõltusi> ‘suka- ja sokikiri (diagonaalsed triibud)’

Suka *vjõltusõd* kuõtassõ jala piälepuõlõ (I)

3.2.3.1.2.2.5. vikeldus <vikeldusõ, vikeldust> ‘vikkel, suka kahandamiskohta sisse kootud kiri’

Kui jõlusa *vikeldusõ* sia mõistsid tehä (KES)

3.2.3.1.2.2.6. kiäräd *mitm* ‘siksak’

Suka tagumisõlõ vikeldusõlõ tehässe *kiäräd* (I)

3.2.3.1.2.3. troikiri <troi|kirja, troi|.kirja> ‘kampsuni muster’

Mia kudusi troi mõrsilisõ *troikirja* (I)

3.2.3.1.2.4. lapilinõ kiri <lapilisõ kirja, lapilist .kirja> ‘kudumismuster (kirja suurel lapil puuduvad sakid)’

Lapilinõ kiri ond siokõ, kus küüsi põlõ’mtõ, kaks lappi ond jutti (KES)

3.2.3.1.2.5. küüsiline kiri <küüsilise kirja, küüsilist .kirja> ‘kudumismuster (kirja suurt lappi ääristavad sakid)’

Küüsiline kiri on siokõ, kus suurõ lapi ümber küüned (KES)

3.2.3.1.2.6. kannulinõ kiri <kannulisõ kirja, kannulist .kirja> ‘kaheksakandadega kudumismuster’

Kannulist kirja kjõndad (KES)

3.2.3.1.2.7. nastiline kiri <nastilise kirja, nastilist .kirja> ‘naastudega kudumismuster’

Nastilist kirja mia küll ei tiä, laulus üeldäse küll nadidele nastilised (I)

3.2.3.1.2.8. ristiline kiri <ristilise kirja, ristilist .kirja> ‘ristidega kudumismuster’

Ristiline kiri on siokõ suurõ ristigä ning on kua neli pissikest risti (I)

3.2.3.1.2.9. pakulinõ kiri <pakulisõ kirja, pakulist .kirja> ‘ruuduline kudumismuster’

Pakulinõ kiri tulõb sedäsi – kaks musta, kaks valgõt (I)

3.2.3.1.2.10. ratulinõ kiri <ratulisõ kirja, ratulist .kirja> ‘rattakujuline kudumis(ja heegeldamis)muster’

Mamma kudas miolõ ratulist kirja kjõndad (KES)

3.2.3.1.2.11. südämetegä kiri <südämetegä kirja, südämetegä .kirja> ‘südämetegä kudumismuster’

Südämetegä kirja kjõndal ning sukal ning kõikis puõl (I)

3.2.3.1.2.12. ualehekiri <ua|lehe|kirja, ua|lehe|.kirja> ‘oalehemotiiviga muster’

Kjõndad olid ualehekirja (KES)

3.2.3.1.2.13. kassikäpä kiri <kassi|käpä|kirja, kassi|käpä|.kirja> ‘kassikäpä motiiviga kudumismuster’

Sukkõlõ ning kjõndalõ kuõti kassikäpä kirja (I)

3.2.3.1.2.14. siidilapikiri <siidi|lapi|kirja, siidi|lapi|.kirja> ‘siidilapikiri (siidkangastelt ülevõetud muster)’

Arvatassõ, et *siidilapikiri* tuli, kui Kihnu mehed käösid siidi vädämes (I)

3.2.3.1.2.15. mõrsikiri <mõrsi|kirja, mõrsi|.kirja> ‘mõrtsi (võrgu) motiividega kudumismuster’

Kjõndu piotati ennemä *mõrsikirja* (I)

3.2.3.1.2.16. kjõrbukiri <kjõrbu|kirja, kjõrbu|.kirja> ‘kirbukiri, kudumismuster’

Kjõndu piotati ennemä *kjõrbukirja* (I)

3.2.3.1.2.17. anõsilm <anõ|silmä, anõ|.silmä> ‘hanesilm, kudumismuster’

Suurõ lapi tärnide keskel ond *anõsilm* (KES)

3.2.3.1.2.18. nõiamärk <nõia|märgi, nõia|.märki> ‘nõiamärk, kudumismuster (üks kasutades halva toimega)’

Nõiamärgil ond teese märgigä seltsis kaitsejõud (I)

3.2.3.1.2.19. ljõnnuksõd *mitm* <ljõnnukstõ, ljõnnuksi> ‘linnumotiividega kudumismuster’

Ljõnnuksõd ond kui ond kaks silmä valgõt kõrvuti kuõtud (I)

3.2.3.1.2.20. kaheksakand <kaheksa|kanna, kaheksa|.kanda> ‘kaheksakand, õnne ja tervise märk (raviva toimega)’ vt ka 3.2.3.2.16

Iirissüeti raviti *kaheksakannaga* (I)

‘Ekseemi raviti kaheksakannaga’

3.2.3.1.2.21. puõlkand <puõl|kanna, puõl|.kanda> ‘poolkand, pool kaheksakanda (mustrina)’ vt ka 3.2.3.2.17

Puõlkand ond puõl *kaheksakanda* (I)

3.2.3.1.3. Seelikukirjad

3.2.3.1.3.1. kiips <kiipsu ~ kipsu, .kiipsu> ‘kitsas triip’

Kui palvõ tehtüd, võib *kiipsuga* kõrdi juba selgä panna küll (KES)

3.2.3.1.3.2. kjõut <kjõudu, .kjõutu> *van* ‘triip’

Kjõut – mia olõ kuuln küll sedä sõna, aga mia ei põlõ tarvitan (I)

3.2.3.1.3.3. riips <riipsu ~ ripsu, .riipsu> ‘triip; lauk; täislaukne triiburühm seelikumustris’

Sie ammastõga riips, sie korrotõt *riips* (KES)

Mõni lõng viel leüä, siis suab ühe *riipsu* valmis (I)

3.2.3.1.3.4. piäriips <piä|riipsu ~ piä/riipsu, piä/.riipsu> ‘kandja kõhu peal olev seelikumustri osa’ vt suur riips

Piäriips ond korrotõt ripsuga (I)

3.2.3.1.3.5. suur riips <suurõ ripsu ~ suurõ ripsu, suurt .riipsu> ‘kandja kõhu peal olev seelikumustri osa’ vt piäriips

Suur riips ond sie mis pannassõ kõhu piäle (I)

3.2.3.1.3.6. vaheriips <vahe|riipsu ~ vahe/riipsu, vahe/.riipsu> seelikumustri osa’

Vaheriips suurõ ripsu kõrvõs (I)

3.2.3.1.3.7. ripsu kesspaik <riipsu kess/paega, ripsu kess/.paika> ‘laugu keskel olev kindlat värvi triip, millest kummalegi poole kootakse kindlate värvidega ühesugused triibud’ vt riipsusüdä

Endse kördi kirjass ond *riipsu kesspaika* ambad kuõtud (I)

3.2.3.1.3.8. riipsusüdä <riipsu|südäme, ripsu|südänt> ‘laugu keskel olev kindlat värvi triip, millest kummalegi poole kootakse kindlate värvidega ühesugused triibud’ vt ripsu kesspaik

3.2.3.1.3.9. korrotõt riips <korrotõt riipsu ~ ripsu, korrotõt .riipsu> ‘korrutatud valgest ja sinisest lõngast triip’

Korrotõt riips sinise ning valgõga (I)

3.2.3.1.3.10. ambulist .kirja kõrt <ambulist .kirja kördi, ambulist .kirja .körti> ‘kindla mustriga kootud seelik (laugu keskel olev triip on hambulise mustriga)’

Mõnõlõ mieldib praegu kua viel kududa *ambulist kirja kõrti* (I)

3.2.3.1.3.11. korrotõt .riipsu kõrt <korrotõt .riipsu kõrdi, korrotõt .riipsu .kõrti>

‘kindla mustriga kootud seelik (laugu keskel olev triip on korrutatud valgest ja sinisest lõngast)’

Korrotõt riipsu kõrt ond ikka üks õigõ kõrt (I)

3.2.3.1.3.12. lindiripsu.kirja kõrt <lindiripsu.kirja kõrdi, lindiripsu.kirja .kõrti>

‘kindla mustriga kootud seelik (laugu keskel olev triip on lihtne ja ühevärviline – ei ole korrutatud ega hambulise mustriga)’

Lindiripsukirja kõrdisse ei põlõ korrotõt riipsu kuõtud (I)

3.2.3.1.3.13. moosi.kirja kõrt <moosi.kirja kõrdi, moosi.kirja .kõrti>

‘kindla mustriga kootud seelik (hakatud esimesena kuduma Moosi talus)’

Teste Maril oli *moosikirja kõrt* selgäs (I)

3.2.3.2. Tikitud motiivid

3.2.3.2.1. piä <piä, piäd> ‘kolmnurgakujuline märk käistel ja tanul (annab energiat)’

Käuste kirjutusõl ond egä lapi vahõl *piä* (I)

3.2.3.2.2. .iilgus <.iilgusõ, .iilgust> ‘aupaiste, kaitsva toimega märk käistel ja tanul (hagad mõne teise motiivi ümber)’

Iilgus ond sie, kui rattal ond agad ümber (I)

3.2.3.2.3. Neitsi Maria õis ~ viieleheline õis <õiõ, õit; *mitm om õedõ*> ‘õiekujuline märk käistel ja tanul (tähistab pikka meelt ja vagadust)’

Viielehelise õiõga luõdõtassõ pitkä mielt ning rahulist elu (I)

3.2.3.2.4. .kreeka rist <kreeka risti, kreeka .risti> ‘ristikujuline märk käistel ja tanul (armastuse ja elu kaitsemärk)’

3.2.3.2.5. .andria rist <andria risti, andria .risti> ‘viltuse risti kujuline märk käistel ja tanul (armastuse ja elu kaitsemärk)’

3.2.3.2.6. kaksikrist <kaksik|risti, kaksik|.risti> ‘märk käistel ja tanul (andria rist kohakuti kreeka ristiga)’

3.2.3.2.7. elupuu õis <õiõ, õit; *mitm om õedõ*> ‘õiemotiiviga märk käistel’

Elupuu õis tehässe kua käuste ruae nurka (I)

3.2.3.2.8. elupuu oks <elupuu oksa, elupuu .oksa> ‘oksamotiiviga märk käistel (tähistab ühendust maa ja taeva vahel)’

Elupuu oks märgib ühendust jõlmaruumi vahel (I)

3.2.3.2.9. kukõänd <kukõ|ännä, kukõ|.ändä> ‘kukesaba meenutav märk käistel (tähistab Kristuse ristilöömist)’

Kukõänd tehti kirjutussõ eelmise aastasaa algusõs (KES)

3.2.3.2.10. sõel <sõela, .sõela> ‘rattakujuline pistetega märk käistel (Taevasõela tähtkuju ja viljasõela sümbol)’

Käuste kirjutusõs oli algusõs kukõännä piäl *sõel* (I)

3.2.3.2.11. päikeseratas <.päikese|.ratta, .päikese|ratast> ‘rattakujuline kaitsva toimega märk käistel, millel on ümber hagad’

Päikeseratas kukõännä piäl (I)

3.2.3.2.12. truudusõ märk <truudusõ märgi, truudusõ .märki> ‘sinine triip käiste all-ääres’

Truudusõ märk ond sinine ning sinist peetassõ truudusõ värviks (I)

3.2.3.2.13. sõelapõhe <sõela|põhja, sõela|.põhja> ‘sõelapõhi, pisted tanu tikandil’

Sõelapõhja ond ette lihtne kirjuta (I)

‘Sõelapõhja on väga lihtne tikkida’

3.2.3.2.14. tammõleht <tammõ|lehe, tammõ|.lehte> ‘tammelehe motiiv tanul’

3.2.3.2.15. ristikuleht <ristiku|leht, ristiku|.lehte> ‘ristikulehe motiiv tanul’

3.2.3.2.16. kaheksakand <kaheksa|kanna, kaheksa|.kanda> ‘kaheksakand, õnne ja tervise märk (raviva toimega)’ vt ka 3.2.3.1.2.20

Iirissüeti raviti *kaheksakannaga* (I)

‘Ekseemi raviti kaheksakannaga’

3.2.3.2.17. puõlkand <puõl|kanna, puõl|.kanda> ‘poolkand, pool kaheksakanda (mustrina)’ vt ka 3.2.3.1.2.21

Puõlkand ond puõl *kaheksakanda* (I)

3.2.3.3. Heegelkirjad

3.2.3.3.1. iegeldet kirjad <kirjõ, .kirju> ‘heegeldatud pits’

Mamma käterätikul õigõ jõlusad *iegeldet kirjad* otsõs (I)

3.2.3.3.2. ruae kirjad <kirjõ, .kirju> ‘pits krae ääres’

Ennemä tegi *ruae kirju* Kopli Liisi (I)

3.2.3.3.3. .käüstealusõd kirjad <kirjõ, .kirju> ‘puuvillasest niidist heegeldatud pits käiste (rahvariide pluusi) seljaosa alumises servas’

Käüstealusõd kirjad enämäste ratulisõd (I)

3.2.3.3.4. ratulisõd kirjad <kirjõ, .kirju> ‘pits käiste allääres (rattakujuline)’

Ratulist kirja tehässe praegu kõegõ rohkõm (I)

3.2.3.3.5. maasika.lehtegä kirjad <kirjõ, .kirju> ‘pits käiste allääres (maasikalehe kujuline)’

Maasikalehtegä kirjad raskõmad tehä (I)

3.2.3.3.6. õiõlisõd kirjad <kirjõ, .kirju> ‘pits käiste allääres (õiekujuline)’

Õiõlist kirja tehti vähema (I)

3.2.3.4. Kängamustrid

3.2.3.4.1. ketikiri <keti|kirja, keti|.kirja> ‘ketikiri, ketimotiiviga muster’

Riia rätikutõ piäl ond *ketikiri* (I)

3.2.3.4.2. nierukiri <nieru|kirja, nieru|.kirja> ‘neerumuster’

Nierukiri kõegõ jõlusam (I)

3.2.3.4.2.1. nierulinõ <nierulisõ, nierulist> ‘neerumustriline’

Nierulisõ mustriga riided mio iest kõegõ jõlusamad (KES)

3.2.3.4.3. mõrsipulkõga kiri <mõrsipulkõga kirja, mõrsipulkõga .kirja> ‘ringikujuliste sümbolite ahelaga muster’

Miol oli nuõrna jõlus *mõrsipulkõga* rätik (I)

Kihnu naiste käsitöö sõnavara kõige silmapaistvam ja suurem rühm on mustrid ehk kirjad. Selle sees on omakorda kõige mahukam kudumiskirjade rühm, kuhu koonduvad kinda-, suka-, vöö-, troi- ning seelikukirjad. Juba sukakirja erinevate osade kohta on palju oma nimetusi. See on ka loomulik, kui arvestada seda, et silmkoeesemete kudumine on üks olulisemaid käsitöövaldkondi Kihnus, millega tegeleb pea iga naine. Samuti on Kihnus väga oluline rahvariideseeliku ehk *kõrdi* kandmine. Kihnu naisel võib olla varutud isegi kuni 30 erinevat seelikut igaks elujuhtumiks. *Körtide* triibustikel on kindlad reeglid ja mustrid ja need väljenduvad ka sõnavaras.

Tikitud motiivid ja nende nimetused ja tähendused ei ole enam laialt tuntud. See võib olla tingitud sellest, et rahvariidepluuse ehk *käüsi* tehakse järjest vähem. Kuna *käüsi* kantakse harvem, ei ole vajandus nende järele nii suur kui näiteks *körtide* järele. Sama võib öelda ka heegelkirjade kohta, mida teevad ainult kõige osavamad meistrid. Ka kangamustreid on Kihnus võrreldes kudumismustritega vähe. Huvitav on, et ka kangamustrite tähistamiseks kasutatakse sõna *kiri*. Peamine ja kihnlaste arvates kõige ilusam muster on neeruline ehk *nierukiri*. Ilusaks peetakse ka erinevaid lillelisi mustreid, millel pole aga eraldi nimetusi.

Kudumise olulisus Kihnu kultuuris väljendub ka nii töövõtete rühmas kui materjalide rühmas. Kudumisel on veel viis alamat mõistet: *luõma*, *kasvatama*, *kahandama*, *piotama* ja *tallutama*. Teiste rühmade sees seda sellises mahus ei ole. Samuti koondub täiesti eraldi rühma sõnavara, mis puudutab lõngade värvimist. Ka materjale käsitleva rühma hulgas leidub kõige rohkem sõnu, mis on seotud villa või lõngaga. Kangastest on kihnlastele kõige kallim *kallisseltsi* riie, mis on tegelikult kindla trükitud mustriga sitsiriie, kuid omab Kihnu kultuuris sellist tähtsust, et esitan selle sõnastikus eraldi riidesordina. Sõnavaras väljendub ka kihnlaste kokkuhoidlikkus. Õmblemisel kasutatakse alati ära ka kõige viimased riideribad ja mitte midagi ei visata ära. Erinevate riidetükkide suuruste kohta on oma nimetused: *täüstriie*, *titenarts*, *tutijõlp*.

3.3. Rõivastuse sõnavara

Selles peatükis esitan mõisterühmadena Kihnu naistele omase rõivastuse sõnavara. Sõnad olen jaganud viide väiksemasse rühma. Esimeses rühmas on koos esitatud peakatted ja nendega semantiliselt seonduvad mõisted, nt *tanu* ja *tanu takud* ‘takud tanu täitmiseks’. Teises rühmas toon välja rõivaste sõnavara, kus on enamasti küll naiste rõivastusega seotud sõnad, aga esindatud on ka meeste rõivad, mis on naiste valmistatud, nt *troi* ‘meestekampsun’. Rõivaste hulka olen arvanud ka mõned rätikud, mis sobivad sellesse rühma just oma funktsioonilt, nt *käüsterätik* ‘käiste peale käiv suurem peenvillane rätik’. Lasterõivastuse olen esitanud eraldi rühmana (vt 3.3.5), mis on antud peatükis viies. Kolmandasse rühma olen koondanud sukkade, sokkide ja kinnastega seotud sõnavara. Neljandas rühmas olen välja toonud põhilised jalanõud, mida Kihnus kantakse. Nende hulgas on nii Kihnule omaseid traditsioonilisi jalanõusid, nt *luõb* ‘hülgelõivanahast jalanõu’, aga ka üldlevinuid, nt *suabas* ‘saabas’.

3.3.1. Peakatted

3.3.1.1. **tanu** <tanu, tanu> ‘tanu’

Kirjutõt *tanu* kua siokõ mis ond siokõ nao toros või (MK)

3.3.1.1.1. **.valgõ tanu** <.valgõ tanu, .valgõd tanu> ‘valge, värviliste tikanditeta tanu’

Vanad panõvad *valgõd tanud* pähä (KES)

3.3.1.1.2. **.kirjav tanu** <.kirjava tanu, .kirjavad tanu> ‘tikitud, kirju tanu’

Kui lähme pulma, sis panõmõ *kirjavad tanud* pähä (KES)

3.3.1.1.3. **to^{pp}** <topi, .toppi> ‘tanu tipp’

Tämäl oli tanulõ uus to^{pp} aetud (I)

‘Temal oli tanule uus tipp õmmeldud’

3.3.1.1.4. **tanu takud** <tanu .ta^{kkõ}, tanu .ta^{kka}> ‘takud tanu täitmiseks’

Tanu takud tehti ro^{psmata} lõnadest (I)

3.3.1.1.5. tanu kard <tanu karra, tanu karda> ‘kardlint (tanu tikandi all)’

Vahepiäl ei olõss *tanu karda* kusagilt suaja (I)

‘Vahepeal ei olnud kardlinti kusagilt saada’

3.3.1.2. uig <uiu, .uigu> ‘uig, pruudilinik pruudi não katmiseks pulmasõidul’

Raudkäsi pani miolõ juba aitõs *uiu* üle, et mia ei näeks pulmarongi (KES)

3.3.1.3. rätik <rätiku, rätikud; *mitm os* rätikusi> ‘pearätik’

Miestel üks-kaks mütsü, aga naestõl *rätikusi* kümnete viisi (MK)

3.3.1.3.1. sitsirätik <sitsi|rätiku, sitsi|rätikud> ‘sitsiriidest pearätik’

Sitsirätik seesäb kõegõ paramini piäs (I)

3.3.1.3.1.1. kallisseltsi (rätik) <kallis|seltsi, kallis|.seltsi> ‘punasepõhjalisest sitsiriidest rätik’

Kallisseltsid ond tsaari aegas Venemual tehtüd (I)

3.3.1.3.2. .marjõga rätik <.marjõga rätiku, .marjõga rätikud> ‘marjadega rätik’

Marjõga rätikusi oli valgõ põhjaga ning punasõ põhjaga (KES)

3.3.1.3.3. .laevõga rätik <.laevõga rätiku, .laevõga rätikud> ‘laevadega rätik’

Laevõga rätik oli piinike vjõlnõ (KES)

3.3.1.3.4. .õmbuõuntõga rätik <.õmbuõuntõga rätiku, .õmbuõuntõga rätikud> ‘õuntega rätik’

Õmbuõuntõga rätik ond ää peetud (KES)

‘Õuntega rätik on ära kantud’

3.3.1.3.5. .pemberg|rätik ~ .pemberk|rätik <.pemberg|rätiku ~ .pemberk|rätiku, .pemberg|rätikud ~ .pemberk|rätikud> ‘bembergriidest pearätik’

Pembergrätik ond uiõst piäst küll jõlus, aga pestä ei kannata (I)

3.3.1.3.6. nipp <nipi, .nippi> ‘rätiku volt (otsaes)’

Tüdrikätel rätikud jõlusast *nippi* siätüd (MK)

3.3.1.3.6.1. **.nippis** ‘kikkis’

Rätik pidi kindlast *nippis* piäs olõma (KES)

3.3.1.3.7. **käterätik** <käte|rätiku, käte|rätikud> ‘uiu alla üle pea käiv käterätiku taoline linane rätik (otstes heegeldatud pits)’ vt piäljõna

Sie käterätik käüs üle piä ju (I)

3.3.1.3.8. **piäljõna** <ljõna, ljõna> *van* ‘uiu alla üle pea käiv käterätiku taoline linane rätik (otstes heegeldatud pits)’ vt käterätik

Eedä sie uigu õrdõ piäle, *piäljõna* pardõ piäle (rahvalaulust) (KES)

3.3.1.4. **müts** <mütsü, .mütsü> ‘müts’

Ristiisä kinkis ristipojalõ *mütsü* (KES)

3.3.1.5. **kübär** <kübärä, kübäräd> ‘meeste talimüts (nahast ja lambavillaga)’

Siokõ karunõ *kübär* oli piäs (KES)

3.3.1.6. **.ülgepüü müts** <.ülgepüü mütsü, .ülgepüü .mütsü> ‘hülgepüügi müts’

Ülgepüü müts tehti valgõ riidest (I)

3.3.2. Rõivad

3.3.2.1. **.käüsed** <.käüste, .käüsi> ‘käised, naiste lühike rahvarõivapluus’

Pulma panõmõ kirjutõt *käüsed* käde (MK)

3.3.2.2. **särk** <särgi, .säarki> ‘särk’

Piäle saona korjab jälle mustõ *sä^{rk}kä* (KES)

3.3.2.2.1. **.üegä särk** <.üegä särgi, .üegä .säarki> ‘vööga särk (alumises servas mõõgaga kootud vöö)’

Enä, selle viel üegä särk selges! (KES)

3.3.2.3. **sitsija^{kk}** <sitsiljaki, sitsil.jakki> ‘sitsijakk, heledapõhjalisest väikesemustrilisest lillelisest sitsiriidest pluus’

Lohu Ella tegi miolõ ette jõlusa *sitsijaki* (I)

3.3.2.4. . käüsterätik <.käüste|rätiku, .käüste|rätikud> ‘käiste peale käiv suurem peenvillane rätik’ vt ka kaelarätik

Käüsterätik ond sie, mis käüb käüste piäl kaelas (KES)

3.3.2.5. kaelarätik <kaela|rätiku, kaela|rätikud> ‘käiste peale käiv suurem peenvillane rätik’ vt ka .käüsterätik

Kaelarätikud ond piiniksed vjõltsõd ning narmastõga (I)

3.3.2.6. suurrätik <suurõ|rätiku, suurt|rätikud> ‘suur telgedel kootud villane nelinurkne narmastega rätik, mida kasutatakse kolmnurkseks kokkupandult’

Tämä võttis siis *suurõrätiku* ümber (KES)

3.3.2.7. kukõstõga rätik <kukõstõga rätiku, kukõstõga rätikud> ‘käterätik, mille otste peale on trükitud kuked (pulmas peiupoisil, raudkäel ja peigmehel kaelas)’

Peiupoesil oli *kukõstõga rätik* kaelõs (I)

3.3.2.8. ratsanikuga rätik <ratsanikuga rätiku, ratsanikuga rätikud> ‘käterätik, mille otsadel on ratsaniku kujutis (pulmas peiupoisil, raudkäel ja peigmehel kaelas)’

Nüüd tahetassõ vilmi ning *ratsanikuga rätikud* jälle kaelas (I)

3.3.2.9. kõrt <kõrdi, .kõrti> ‘seelik’

Miol põlõ kedägid siokõst murõt, et või punasõriibulist *kõrti* selgä panna’mtõ (MK)

3.3.2.9.1. kjõutkõrt <kjõut|kõrdi, kjõut|.kõrti> *van* ‘mitmevärviline pikitriibuline seelik’

Ennemä õeldi kõrdi kohta *kjõutkõrt* (I)

3.3.2.9.2. punanõ kõrt <puõlpunasõ kõrdi, puõlpunast .kõrti> ‘punane seelik’

Mia riibulist tahas'mte egä *punast* (KES)

3.3.2.9.3. puõlpunanõ kõrt <puõlpunasõ kõrdi, puõlpunast .kõrti> ‘poolpunane seelik’

Vanõmad naesõd käüäd *puõlpunastõ kõrtegä* (I)

3.3.2.9.4. siniseriibulinõ kõrt <siniseriibulisõ kõrdi, siniseriibulist .kõrti>
'sinisetriibuline seelik (põhitoonid tumesinine ja must)'

Vanõma *siniseriibulisõ kõrdi* pani kartuli võttõs omalõ selgä (KES)

3.3.2.9.5. kipsuga kõrt ~ kiipsuga kõrt <kipsuga kõrdi ~ kiipsuga kõrdi, kipsuga .kõrti> 'seelik, kuhu on sisse kootud üksikuid punaseid ja roosasid lõngu'

Kudusi talvõ omalõ uiõ *kipsuga kõrdi* (I)

3.3.2.9.6. must kõrt <musta kõrdi, .musta .kõrti> 'leinaseelik (üleni must seelik punase paelaga allääres)' vt murõkõrt, leenäkõrt

Emä jäi kuni elu lõpuni *mustakõrdipidäjäks* (KES)

3.3.2.9.7. murõkõrt <murõ|kõrdi, murõ|.kõrti> 'leinaseelik (üleni must seelik punase paelaga allääres) vt must kõrt, leenäkõrt'

Murõkõrt piäb egä inimesel olõma, kes tiäb mjõllas võib taris minnä (KES)

3.3.2.9.8. leenä|kõrt <leenä|kõrdi, leenä|.kõrti> 'leinaseelik (üleni must seelik punase paelaga allääres)' vt must kõrt, murõkõrt

Õigõ kihnu *leenäkõrt* ond labasõ koega kõrdiriidest tehtud, neljäst laiust kogo õmmõldud (KES)

3.3.2.9.9. .kordoskõrt <.kordos|kõrdi, .kordos|.kõrti> 'kurrutatud või plisseeritud seelik'

Praegu kõik kõrdid *kordoskõrdid* (I)

3.3.2.9.10. a^ell kõrt <alli kõrdi, .alli .kõrti> 'ühevärviline hallikas või potisinine villane seelik'

Allid kõridid olid küll, aga mia tiä'mte mis aegus neid siis korrotama akati (I)

3.3.2.9.11. re^ellkõrt <rell|kõrdi, rell|.kõrti> *van* 'drellkoos, sissekootud ruudu- ja ristimotiividega seelik' vt tre^ell|kõrt

Re^ellkõrtä pieti kaua aega tahakohe (I)

'Drellkoos seelikuid kanti kaua aega tagasi'

Üks oli emä tre^ellkõrdist omalõ mobiilikoti tein (I)

3.3.2.9.12. tre^ell|kört <tre^ell|kõrdi, tre^ell|kõrti> ‘drellkoes, sissekootud ruudu- ja ristimotiividega seelik’ vt re^ellkört

Kihnust egäsugusi kõrtä leütüd, *tre^ellkörtä* küll kua (KES)

3.3.2.9.13. maesõma kõrt <maesõma kõrdi, maesõma .kõrti> ‘poolvillasest riidest tume seelik (mandril kasutuses olev seelik)’

Paelud käösid *maesõmua kõrdiga* lõnnas (I)

3.3.2.9.14. sitsikört <sitsi|kõrdi, sitsi|.kõrti> ‘sitsiseelik, lillelise trükimustriga sitsiriidest seelik’

Sitsikörtä akati tegemä vjõltsõ kõrdi alla, sui palavaga kanti sitsikörtä, aga külma aaga oli vjõlnõ kõrt piäl (I)

3.3.2.9.15. aluskört <alus|kõrdi, alus|.kõrti> ‘villase seeliku all kantav valge alusseelik’

Mia tegi pulmõks omalõ uudõ kirjegä *aluskõrdi* (KES)

3.3.2.9.15.1. pihaga aluskört <pihaga alus|kõrdi, pihaga alus|.kõrti> ‘pihikuga alusseelik’

Pihaga aluskört sedäsi ühes tükküs (I)

3.3.2.9.15.2. .värgliga aluskört <värgliga alus|kõrdi, värgliga alus|.kõrti> ‘värvliga alusseelik’

Meitel olid enämäste ikka *värgliga* aluskõrdid (I)

3.3.2.9.15.3. kummiga aluskört <kummiga alus|kõrdi, kummiga alus|.kõrti> ‘kummiga alusseelik’

Kummiga aluskõrti ond kõegõ lihtsam tehä (I)

3.3.2.9.16. kõrdiauk <kõrdi|aogu, kõrdi|.auku> ‘seeliku küljelõhik (värvli juures)’

Kõrdiauk tohe’nte lahti olla (I)

3.3.2.9.17. kord <korro, .kordo> ‘(seeliku) volt, kurd’

Sie õnnõ asi, kui kõrdi *korrod* otsõ esimese korraga õiõtõ suad aetud (I)

3.3.2.9.18. .värgel <.värgli ~ .värli, .värgelt> ‘värvel’

Punasõ kördi *värgelt* tehässe ikka valgõ riidest (KES)

3.3.2.9.19. kammitsus <kammitsusõ, kammitsust> ‘kokkuõmmeldud koht seeliku värvlil (selle väiksemaks tegemiseks)’

Kui kördi värgel suur ond, tulõb *kammitsusõd* sisse tehä (I)

3.3.2.10. põll <põllõ, .põllõ> ‘põll’

Tämä ei suaskid *põllõ* omalõ ede (KES)

‘Ta ei saanudki põlle endale ette (jäi vanatüdrukus)’

3.3.2.10.1. kallisseltsi (põll) <kallis|seltsi, kallis|.seltsi> ‘punasepõhjalisest sitsiriidest põll’

Sellel oli ies kallisseltsi (I)

3.3.2.10.2. kirjutõt põll <kirjutõt põllõ, kirjutõt .põllõ> ‘tikitud põll (valgel põhjal värvilised motiivid)’

Kirjutõt põllõga käüdi ennemä esinemäs (I)

3.3.2.11. troi <troi, troid> ‘üleni kirjatud meestekampsun’

Miol mjõtu troid, ei põlõ taris oeda, või pidäda küll (MK)

3.3.2.12. .uusad mitm <.uusadõ ~ uusastõ, .uusasi> *van* ‘meeste kintspüksid’

Raha ko^{ett} jäi koo teste *uusadõ* kullitussõ (KES)

‘Rahakott jäi koju teiste pükste taskusse’

3.3.2.13. ja^{ekk} <jaki, .jakki> ‘jakk’

Sie *ja^{ekk}* miolõ lühüke. Sie *ja^{ekk}* suan üsä ko^{entõ} pära (MK)

3.3.2.13.1. a^{ll} ja^{ekk} <alli jaki, .alli .jakki> ‘hall jakk, lühike ühevärviline jakk’

A^{ll} *ja^{ekk}* oli puõlvjõltsõ riidest (I)

3.3.2.13.2. .piälmine ja^{ekk} <.piälmise jaki, .piälmist .jakki> ‘pealmine jakk; pikem voodriga villasest riidest jakk’

Piälmine ja^{ekk} tahaks tuuluta (KES)

3.3.2.14. kuub <kuuõ, .kuubõ> ‘kuub, hallist villasest riidest üleriie’

Oli külm jõlm ning kõik olid *kuuõstõga* vällä tuln (KES)

3.3.2.15. .umnõ kuub <.umpsõ kuuõ, .umpsõd .kuubõ> *van* ‘umbkuub’

Ennemä olid miestel *umpsõd kuuõd* selges (KES)

3.3.2.16. vammus <vammusõ, vammust> ‘vammus, hallist villasest riidest naiste üleriie’

Akkas nda viksist õlma kindi, et kjõskus *vammusõ* uagid iest ää (MK)

3.3.2.17. kassukas <kassuka, kassukast> ‘kasukas’

Mari aas pahupidi *kassuka* selgä ning läks tönki tegemä (KES)

‘Mari ajas pahupidi kasuka selga ning läks tönki (nalja) tegema’

3.3.3. Sukad, sokid ja kindad

3.3.3.1. puõlsukk <puõl|suka, puõl|.sukka> ‘poolsukk, sokk’

Kihnu nuõrõd tüdrikud armastavad puõlsukkõ pidädä (I)

‘Kihnu noored tüdrukud armastavad poolsukki kanda’

3.3.3.2. siärüs <siärüse, siärüst> ‘sääris (kollase-musta-punasetriibuline)’

Siärüsed ond jõlma peüdetä sukad (I), Vjõluda aaga *siärüsed* enge mehised jalga panna (MK)

3.3.3.3. sukk <suka, .sukka> ‘sukk’

Neli viis umbrukad, kõik ond *sukkõ* väärt (MK)

3.3.3.3.1. põlvõpiälne <põlvõ|.piälse, põlvõ|.piälsed> ‘põlvepealne, sukasääre ülemine valge osa’

Põlvõpiälne tohe’ mte vällä paista (I)

3.3.3.3.2. kirjaalunõ <kirja|alusõ, kirja|alust> ‘suka osa kirjast kannataguseni’

Suka *kirjaalunõ* kuõtassõ varda pitkunõ (I)

3.3.3.3.3. peüid <peüä, .peüdä> ‘sukalaba (kogu suka valge osa sukakirjast allpool)’

Miol suka *peüidi* mjõtmõd kuõtud (MK)

3.3.3.3.3.1. kannatagunõ <kanna|tagusõ, kanna|tagust> ‘kannalakk’

Kannatagunõ kuõtassõ sedäsi, et kuõtassõ ühipidi kõik silmäd ää ning tahakohe minnes kuõtassõ üks silm pahupidi ää ning teene võetassõ kudumata üle (I)

3.3.3.3.3.2. kannaalunõ <kanna|alusõ, kanna|.alust> ‘kannapõhi’

Kannaalunõ kuõtassõ samamuõdi kui kannatagunõ (I)

3.3.3.4. kapõtas <kapõta, kapõtad> ‘(meeste) villane sokk’

Ming’nte *kapõtis* õuõ! (KES)

3.3.3.5. .suapakapõtas <.suapa|kapõta, .suapakapõtad> ‘(meeste) villane sokk (peenema koega, et mahuks kinga sisse)’

Suapakapõtad piäväd ette parajast kuõtud olõma (I)

3.3.3.6. kjõnnas <.kjõnda, kjõnnast> ‘kinnas’

Kjõnda peiäl ää puõgan (KES)

‘Kinda põial on hargnenud’

3.3.3.6.1. sõrmkjõnnas <sõrm|.kjõnda, sõrm|kjõnnast> ‘sõrmkinnas’

Sõrmkjõnnast rambõm kududa kui labakjõnnast (I)

3.3.3.6.2. labakjõnnas <laba|.kjõnda, laba|kjõnnast> ‘labakinnas’

Labakjõnnas paelu kergem kududa kui sõrmkjõnnas (I)

3.3.3.6.3. ruõsitõt kjõnnas <ruõsitõt .kjõnda, ruõsitõt kjõnnast> ‘roositud kinnas’

Mammalõ mieldib kududa *ruõsitõt kjõndu* (I)

3.3.3.6.4. muõekjõnnas <muõe|.kjõnda, muõe|kjõnnast> ‘musta põhja ja värvilise mustriga villane kinnas’

Veemeteks anti *muõekjõndu* kua (KES)

3.3.4. Jalanõud

3.3.4.1. **pastal** <.pastla, pastalt> ‘pastel’ vt ka keng

Ei maksaks enam sedä vana *pastalt* paegata (MK)

3.3.4.2. **keng** <kengä, .kengä> ‘pastel’ vt ka pastal

Kõrrõd tõrkväd jalgu, panõ *kengäd* jalga (MK)

3.3.4.3. **luõb** <luõva ~ loeva, .luõba> ‘hülgehoivanahast jalanõu’

Luõbõga ond param põldu kündä kui pastaldõga, lähess naa paelu mulda sisse’ mte (I)

3.3.4.4. **puõl|suabas** <puõl|.suapa, puõl|suabast> ‘nõõrsaabas’

Mio mielest olid naestõl esimesed suapad, mis Kihnu tulid *puõlsuapad* (I)

3.3.4.5. **.suapakeng** <.suapa|kengä, .suapa|.kengä> ‘(kinnine)king’

Nüüd kõikõl *suapakengäd* jalgõs, kengi põlõ paelut kellegil (MK)

3.3.4.6. **suabas** <.suapa, suabast> ‘saabas’

Nied *suapad* kolõ viksid pidämä (KES)

‘Need saapad on väga tugevad vastu pidama’

3.3.4.7. **topikad** *mitm* <topikatõ, topiku; *ains* topikas> ‘(vasika- või hülgenahast) nahksukad’

Mia ei olõks külmä veess oldod suan, *topikad* juõsid (KES)

‘Ma ei oleks saanud külmas vees olla, nahksukad lasid vett läbi’

Topiku kanti märja aaga nao siärikusi (I)

3.3.4.8. **.ristegä .pastlad ~ ristpaeldõga .pastlad** *mitm* <pastaldõ, .pastlu> ‘alla seotud paeltega pastlad’

Ristpaeldõga pastaldõga käüdi üle mere (I)

3.3.5. Lasterõivastus

3.3.5.1. titemüts <tite|mütsü, tite|.mütsü> ‘titemüts, lastemüts, riidelappidest kokku õmmeldud müts sülelastele’

Poestõ ning tüdrikäte *titemütsüd* ond teismuõdi (I)

Kiärä Jõnn kann *titemütsü* (MK)

3.3.5.2. kuub <kuuõ, .kuubõ> ‘väikelaste (poiste) riietus, ühevärviline kleidilaadne pluus’

Emä pani lapsõlõ uiõ *kuuõ* selgä (KES)

3.3.5.3. pihaga kõrt <pihaga kõrdi, pihaga .kõrti> ‘pihaosaga seelik’

Lastõl ond kõrdi piha, *pihaga kõrdid*, aluminõ jagu teistmuõdi, ülemine teistmuõdi (KES)

3.3.5.4. korikas <korika, korikast> ‘lapsemähe’

Kui majas pissike laps ond, siis suab egä päe sjõtatsi *koriku* pestä (MK)

3.3.5.5. jõlala^{pp} <jõla|lapi, jõla|.lappi> ‘ilalapp, pudipõll’

Siol õkka põlõgid lapsõl *jõlalappi* ve? (KES)

Rõivastuse sõnavaras leidub nii mõndagi Kihnule omapärast. Rõivastest võiks välja tuua näiteks *sitsijaki*, mida võiks selle nimetusest lähtuvalt pidada jakiks, kuid tegelikult on see jaki lõikega sitsiriidest pluus. Samuti on huvitavad *kukõstõga* või *ratsanikuga* rätikud, mida kantakse ainult pulmade ajal. Meeste rõivastuses on silmapaistev kampsun ehk *troi*, mis on tänapäeval populaarne riietuse mitte ainult kihnlaste hulgas, vaid on levinud ka mandrile. Meeste kintspüksid ehk *uusad* ei ole tänapäeval enam igapäevaselt kasutusel.

Kõige rohkem erinevat sõnavara leiab sõnastikust rahvariideseeliku ehk *kõrdi* kohta. Sõnavaras väljenduvad *kõrtide* erinevad värvid, stiilid ja funktsioonid, nt *leenäkõrt*, *murõkõrt*, *aluskõrt* jne. *Kallisseltsi* põlled ja rätikud on kindlasti midagi Kihnule omast ja olulist. Neid hoitakse ja kantakse erilise armastuse ja hoolikusega. Peakatetest on huvitav veel valgest riidest *ülgepüü müts*, mida kandsid mehed kevadel hülgepüügil

käies, et mitte jää pealt välja paista. Erilised on ka kihnupärased *titemütsid*, mis on poistel ja tüdrukutel erineva löikega. Jalanõudest on põnevad veel hülgenahast *luõvad* ning nahksukad ehk *topikad*.

3.4. Ehete ja aksessuaaride sõnavara

Ehete ja aksessuaaride sõnavara olen jaganud viide rühma. Esimesse rühma kuuluvad erinevad sõled, teise rühma keed ja nendega semantiliselt seotud mõisted nagu *pärgel* ‘pärl’. Kolmandasse rühma olen koondanud kotid. Täiesti eraldi rühma olen paigutanud vöö. Viiendas ja kõige suuremas rühmas on erinevad põimitud ja punutud paelad, mida leidub Kihnus üsna palju.

3.4.1. Sõled

3.4.1.1. sõlg <sõlõ, .sõlgõ> ‘sõlg’

Mia lasi omalõ kolm *sõlgõ* tehä – üsä suuri jõlusi *sõlga* ei oln mitte, riesid olid (MK)

3.4.1.2. ries <riesi, .riesi> ‘prees’

Emä antud *riesi* oli tämä kindlast kotti pann (KES)

3.4.1.3. prossõ <prossõ, prossõd> ‘pross’

Prossõd olid ikka kua kaelõs. Sii Kihnus ka üks mies *prossõsi* tegi jõlusi, pulma aegas pandi ede (MK)

3.4.2. Keed

3.4.2.1. .pärgel <.pärgli, .pärglid> ‘pärl’

Endsed estiaegsõd *pärglid* olid ette jõlusad (I)

3.4.2.2. elmes <.elme, elmest> ‘helmes’

Kudrusi tehässe luasist *elmetest* (KES)

3.4.2.3. .elme.poetos <.elme|.poetosõ, .elme|.poetost> ‘helmenöör’

Elmepoetos läin katki, pael, mis elmede siss ond (KES)

3.4.2.4. elmete kord <korra, .korda> ‘helmekee’

Elmete kord võeb jõlma kaelarahata kua olla (I)

3.4.2.5. kudrusõd *mitm* <kudrustõ, kudrusi> ‘väikestest klaashelmestest kee’

Kudrusi oli egäsugust värvi (KES)

3.4.2.6. kaelaraha <kaela|raha, kaela|raha> ‘kaelaraha’

Kaelarahasi tehti vanadõ surdõ õbõmüntest (KES)

3.4.2.6.1. kodaratõga kaelaraha <kodaratõga kaela|raha, kodaratõga kaela|raha>
‘kodaratega kaelaraha’

Kodaratõga kaelarahasi üsä vähä viel, mõnõ üksiku tüdrikul või
naesõl (KES)

3.4.2.7. kaelus <kaelusõ, kaelust> ‘kolme kaelarahaga kee või üksik hõberaha’

Sie miol viel vanaeede määllestüs, sie *kaelus* (MK)

3.4.3. Kotid

3.4.3.1. kullitu <kullitu, kullitud> ‘naiste lehttasku (seotakse paelaga seeliku alla
külglõhiku kohale)’ vt tasku

Tädi õmblõs miolõ uiõ *kullitu* (I)

3.4.3.2. tasku <.tasku, .taskud> ‘naiste lehttasku (seotakse paelaga seeliku alla
külglõhiku kohale)’ vt kullitu

Mõnõl naesõl egä päe *tasku* üel (I)

3.4.3.3. .vardako^{tt} <.varda|koti, .varda|.kotti> ‘vardakott; riidelappidest kott
poolelioleva kudumistõõ hoidmiseks’

Vardako^{tt} ond Kihnu naesõl ikka juurõs (I)

3.4.3.4. tubakako^{tt} <tubaka|koti, tubaka|.kotti> ‘tubakakott (riidesiiludest kokku õmmeldud ja kaunistatud riideribadest tutiga)’

Miestel olid enamä *tubakakotid* (I)

3.4.4. Vöö

3.4.4.1. üe <üe, üed> ‘vöö’

Nuõrikul läks kolmkümmen *üed* ikka (MK)

3.4.4.1.1. .üeline üe <üelise üe, .üelist üed> ‘vööle seotav vöö’

Ülle üritäs miele tulõta, kas ta ikka *üelise üe* pani kotti (KES)

3.4.4.1.2. särgialunõ üe <särgialusõ üe, särgialust üed> ‘vöö särgi allääres’

Sellel nuõrikul ette paelu veimi, kissi suass üelist üed’mte, sie sai *särgialusõ üe* ikka (KES)

3.4.5. Paelad

3.4.5.1. .sõltus <.sõltusõ, .sõltust> ‘kinnituspael või lõngajupp (riiete küljes)’

Sio kjõndad *sõltusi* pidi kogo ning panõ õrrõ piäle kuima (MK)

3.4.5.2. ponimus ~ punimus <ponimusõ, ponimust ~ punimusõ, punimust> ‘ümar punutud pael’

Ponimusõ suab ruttu valmis (KES)

Punimus aitaab sukki üläl oeda (I)

3.4.5.3. kierutõt pael <kierutõt paela, kierutõt .paela> ‘kahest või kolmest lõngast keerutatud pael’

Mio vardakotil ond *kierutõt pael* (KES)

3.4.5.4. .ruitud pael <.ruitud paela, .ruitud .paela> ‘mässitud pael’

Siärepaela otsõs ond *ruitud pael* (KES)

3.4.5.5. naaritsõt pael <naaritsõt paela, naaritsõt .paela> ‘paaritu arvu lõngadega punutud pael’

Kördiaogu külges *naaritsõt pael* sjõdumisõ jaoks (I)

3.4.5.6. südämetegä pael <südämetegä paela, südämetegä .paela> ‘südamemotiividega punutud pael’

Südämetegä paela tehässe kõrdiaogu sjõdumisõ jaoks (KES)

3.4.5.7. pobid mitm <pobidõ, pobisi> ‘siksakpael, poest ostetud laineline lint’ vt kiäriiline ~ kiäräiline pael

Kiärälist paela kutsutassõ *pobidõks* (I)

3.4.5.8. kiäriiline ~ kiäräiline pael <kiärilise ~ kiärälise paela, kiärilist ~ kiärälist .paela> ‘siksakpael, poest ostetud laineline lint’ vt pobid

Kiärälist paela kasutassõ kirjutõt käüste all (I)

3.4.5.9. siärepael <siäre|paela, siäre|.paela> ‘säärepael, värvilistest villastest lõngadest põimitud pael’

Rihm kadun, piäb *siärepaela* pükse piäle panõma (MK)

Kihnus tehässe nuõrikule ligi sada *siärepaela* (I)

3.4.5.9.1. änniline siärepael <ännilise siäre|paela, ännilist siäre|.paela> ‘kalasaba meenutava mustriga säärepael’

3.4.5.9.2. kiäriiline ~ kiäräiline siärepael <kiärilise ~ kiärälise siäre|paela, kiärilist ~ kiärälist siäre|.paela> ‘siksakmustriga säärepael’

3.4.5.9.3. silmiline siärepael <silmilise siäre|paela, silmilist siäre|.paela> ‘rombidega säärepael’s

3.4.5.9.4. vjõltustõga siärepael <vjõltustõga siäre|paela, vjõltustõga siäre|.paela> ‘diagonaalsete triipudega säärepael’

3.4.5.9.5. kõrdipael <kördi|paela, kõrdi|.paela> ‘seelikupael; punane punutud pael seeliku allääres’

Kõrdipaela naaritsõminõ võtab jupp aega (I)

3.4.5.9.5.1. konnakiige <kiige, kiiget> ‘lahtine kõrdipaela ots’

Siis kui kõrdi pael alt lahti ond siis üeldässe konnakiige (I)

3.4.5.9.6. sukapael <suka|paela, suka|.paela> ‘sukapael, pael sukasääre ülevaholdmiseks’

Sukapael on lihtsalt üks paelaju^{pp} (I)

3.4.5.9.7. .pastlapael <.pastla|paela, .pastla|.paela> ‘pastlapael’

Pastlapaelad on punasõd (I)

Ehete ja aksessuaaride sõnavara hulgast võiks ühe iseloomuliku ehtena välja tuua *kaelaraha*. Eriti kauniks ja uhkeks peetakse just *kodaratõga kaelaraha*. Omapärane on ka *tasku* või *kullitu* ehk seeliku külglõhiku alla käiv lehttasku, samuti *vardako^{ett}* kudumistöö hoidmiseks. Üks Kihnu käsitöö eripära on erinevate põimitud paelte rohkus. Neid kasutatakse peamiselt kas seeliku värvli, pastelde või millegi muu kinnisidumiseks, sukkade ülevaholdmiseks või millegi kaunistamiseks, nt *kördipael*. *Siärepaelad* punutakse pulmas veimede kokku sidumiseks, hiljem leitakse neile teised funktsioonid, nt kasutatakse *siärepaelu* põllepaeladena.

4. Sõnade leviku ja päritolu analüüs

4.1. Murdesõnade leviku analüüs

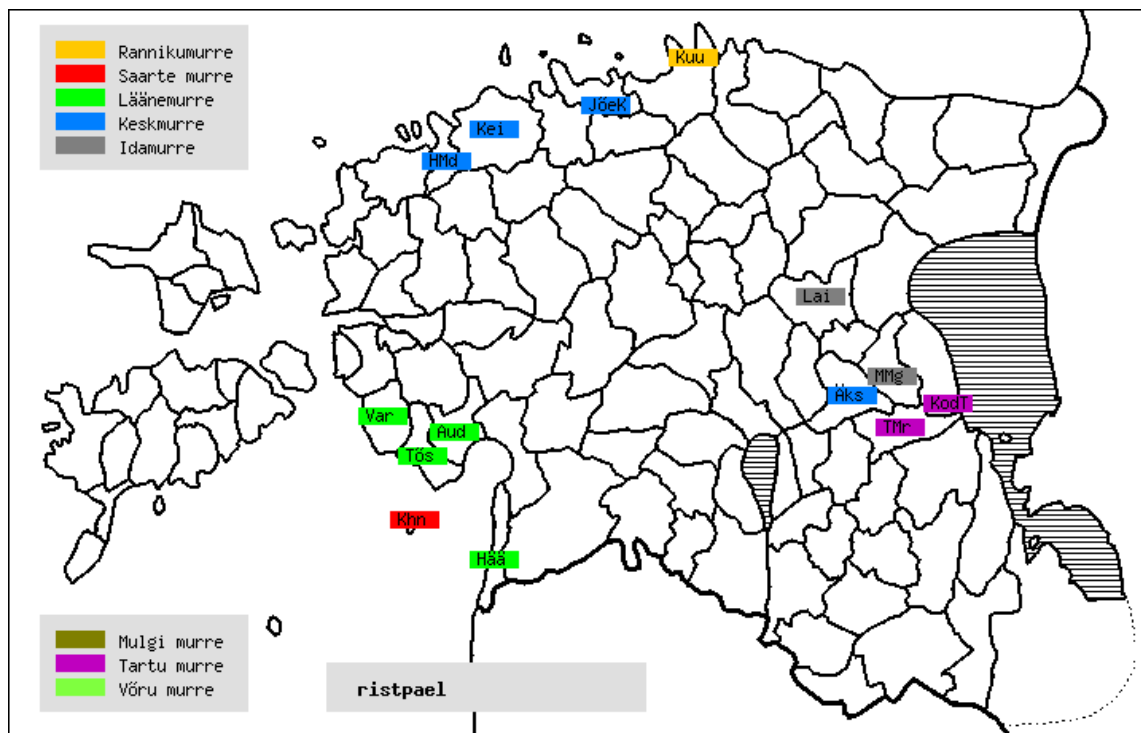
Selles peatükis toon välja eelmise peatüki sõnastikus olevate sõnade hulgast murdesõnad ehk sõnad, mis ei ole kirjakeeles tuntud ja ei esine „Eesti õigekeelsussõnaraamatu ÕS 2013“ (ÕS) veebiväljaandes (<http://www.eki.ee/dict/qs/>). Erandi teen kahe sõna puhul (*uig* ja *kudrusõd*), mis on küll õigekeelsussõnaraamatus olemas, kuid nende tähendused pole minu hinnangul üldtuntud. Mõlemad sõnad on ÕSis tähistatud ka lühendiga ETN, mis viitab sellele, et tegu on etnoloogia oskussõnadega. Sõnade leviku määramiseks kasutan „Väikese murdesõnastiku“ (VMS) andmebaasi (<http://portaal.eki.ee/dict/vms>). Sealt pärinevad ka sõnade leviku analüüsi illustreerivad kaardid.

4.1.1. Üldeestilise levikuga sõnad

Kõikjal Eestis on levinud sõnad *kirjutama* ‘tikima, kirjama’, *kirjutus* ‘tikand’, *poetama* ‘lukkima’, *nipp* ‘rätiku volt (otsaes)’, *vammus* ‘vammus, hallist villasest riidest naiste üleriie’ ja *kuub* ‘väikelaste (poiste) riietus, ühevärviline kleidilaadne pluus’. *Kirjutus* ja *nipp* esinevad teistest küll veidi hõredamalt ning *nipp* võib tähendada ka laiemalt nibu, mitte rätiku volti. Samamoodi võib *kuub* tähistada laiemalt seelikut, mitte konkreetselt väikelaste kleidilaadset pluusi.

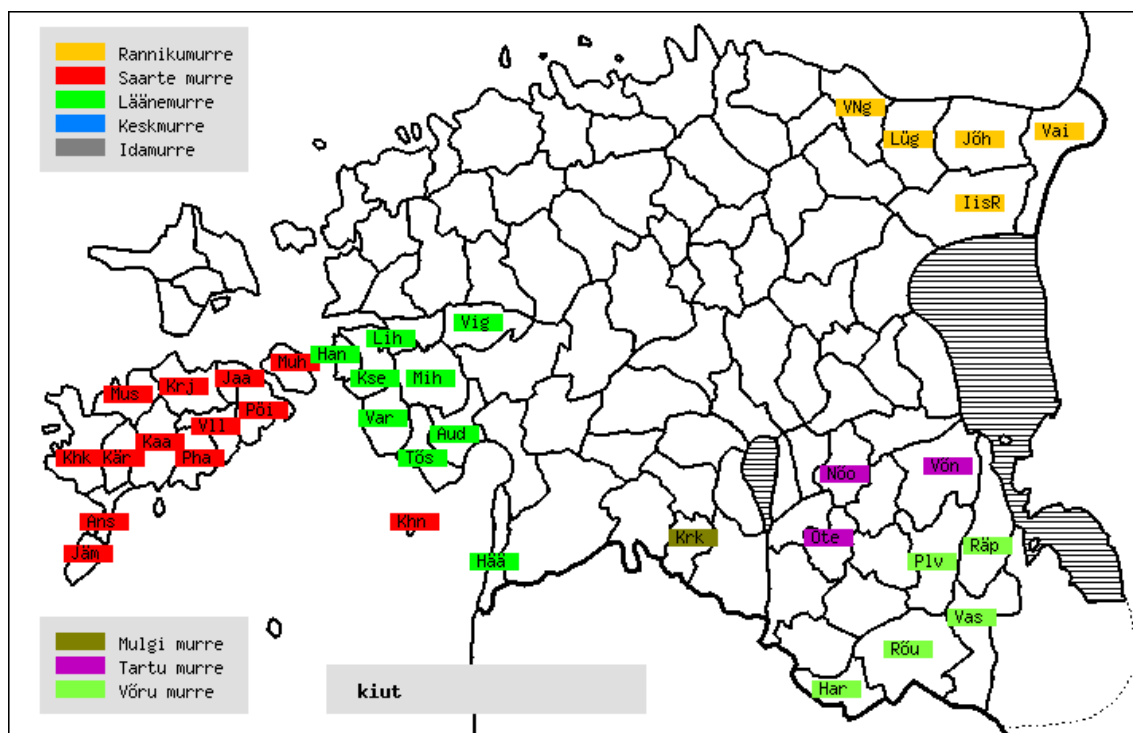
Põhjaeesti murdealal on levinud sõnad *sõel* ‘märk käistel’, *siärüs* ‘sääris’ ning *kaelus* ‘kaelaehe’. Suhteliselt vähelevinud on *ristpael* ‘alla seotud pastlapael’, mida leidub saarte murde alal vaid Kihnus ning vähesel määral ka lääne-, kesk-, ranniku- ja idamurdes. Samuti on sõna üles kirjutatud ka Tartu murde alal Tartu-Maarja ja Kodavere kihelkondades (kaart 2). Põhjaeesti murdealal laialt levinud on ka *to^{pp}* ‘tanu tipp’. Ka seda sõna esineb vähesel määral Lõuna-Eestis (vaid Mulgi murde alal Tarvastus ja Tartu murde alal Sangastes). Samuti on valdavalt põhjaeestiline *kudrusõd*

‘klaashelmestest kee’, mis on üsna laialt levinud. Seda leidub aga ka Mulgi murde alal Tarvastu kihelkonnas. *Vjõltusõd* ‘suka- ja sokikiri’ on üsna hõredalt levinud kogu põhjaeesti murdealal ning seda esineb ka Võru murde alal Hargla kihelkonnas.

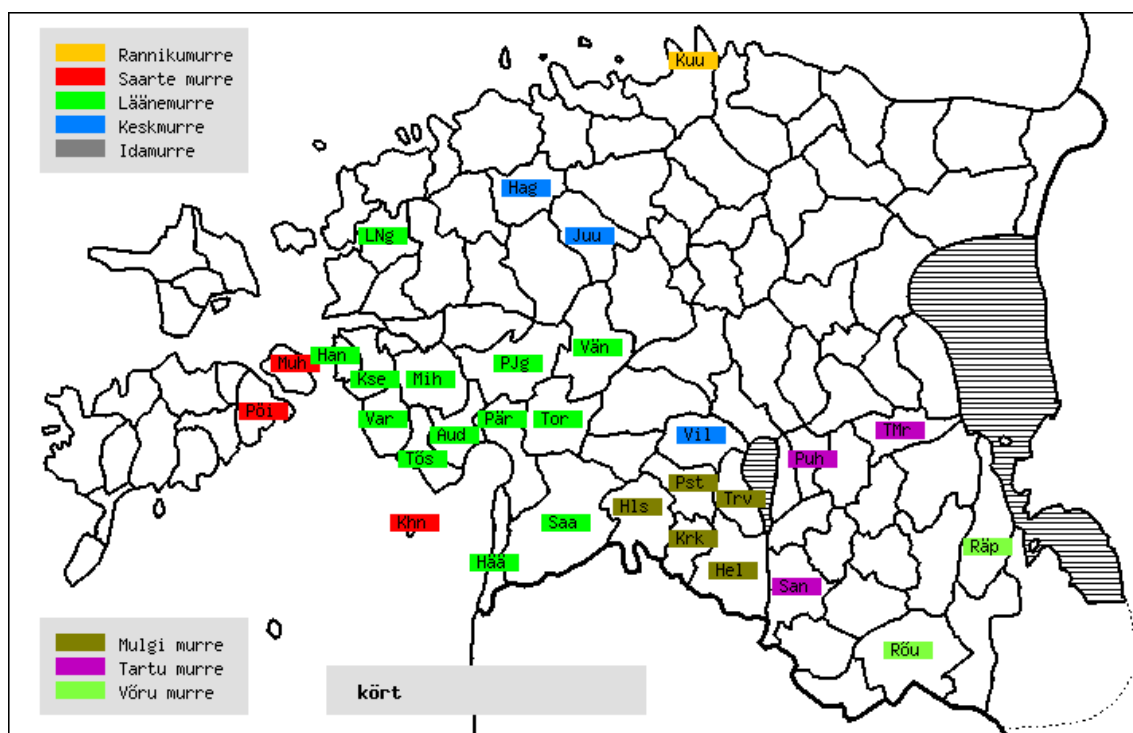

Kaart 2. *Ristpael* levik.

Kolme sõna levik on üsna omapärane. Sõna *kjõut* ‘triip’ esineb rohkelt saarte ja läänemurdes, aga ka rannikumurdes ning Lõuna-Eestis Mulgi, Tartu ja Võru murde aladel (kaart 3). Sõna *re^{ell} ~ tre^{ell}* ‘drellkude’ esineb saarte murde alal vaid Kihnus ning läänemurde alal Martnas ning Märjamaal. Laiemalt on sõna levinud kesk-, ranniku- ja idamurde aladel, samuti Tartu murde alal Otepääl ning Võru murde alal Karulas ja Rõuges. *Kõrt* ‘seelik’ on jällegi levinud rohkem Lõuna-Eestis ning läänemurde alal. Seda esineb ka saarte, kesk- ja rannamurde aladel (kaart 4).

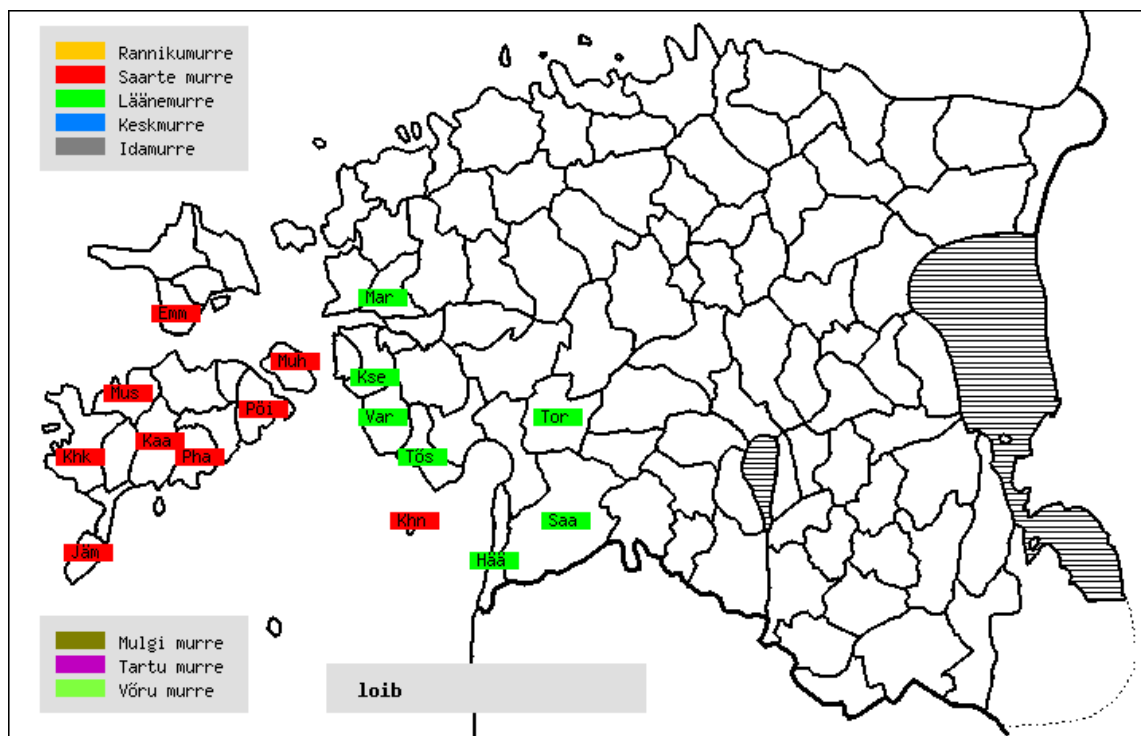
Kaart 3. *Kjōut* levik.

Kaart 4. *Kört* levik.

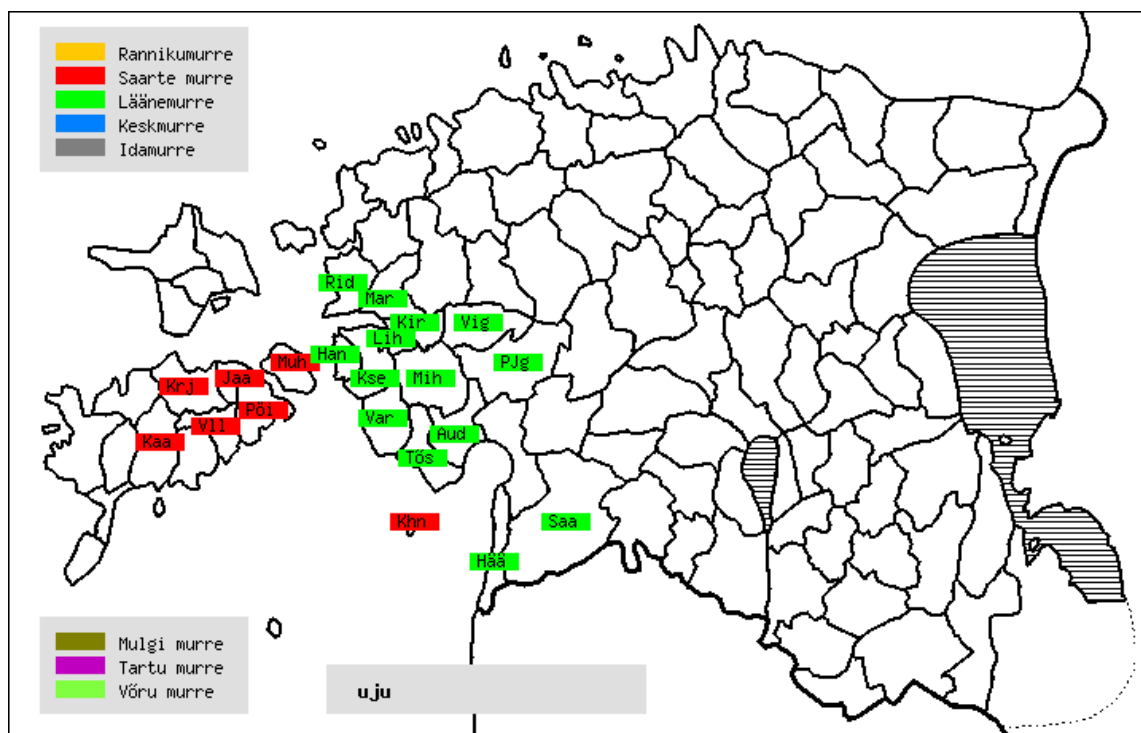
suhteliselt palju. Võib öelda, et *luõb* on veidi levinum saarte murdes ning *uig* läänemurde alal (kaardid 6, 7).

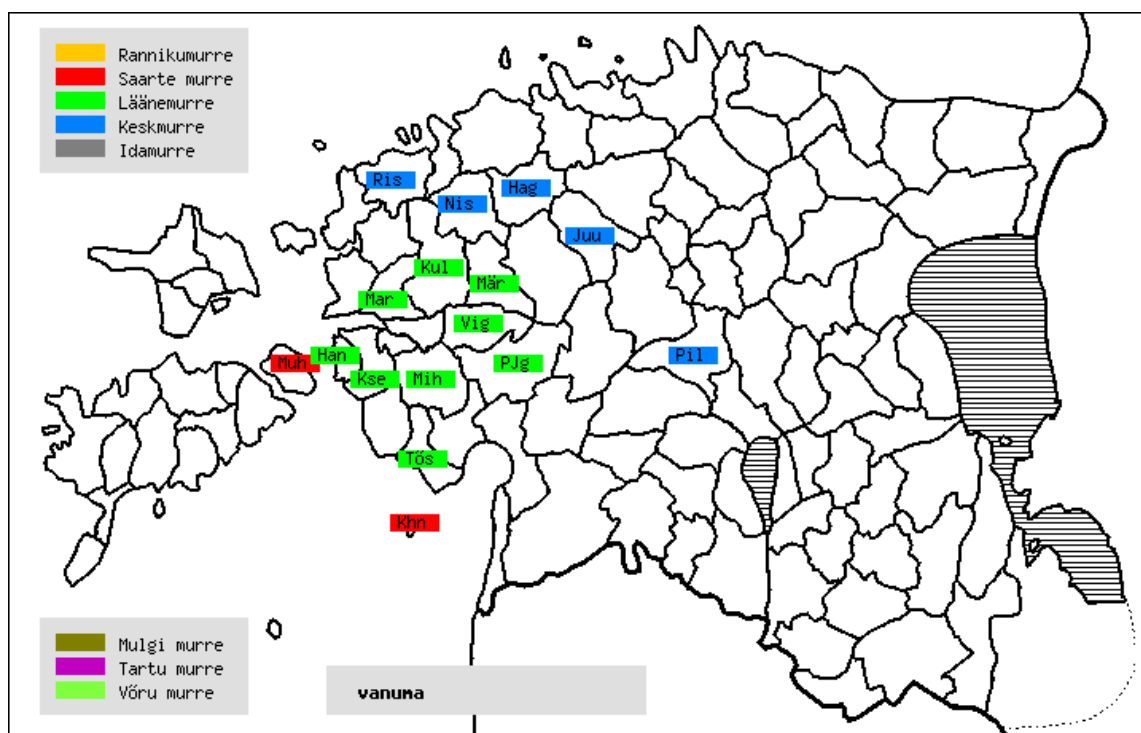
Kaart 6. *Luõb* levik.

„Väikeses murdesõnastikus” (VMS) esines ka kaks Kihnus leiduvat sõna, mis on levinud nii Lääne-Eestis kui keskmurde alal: *anõsilm* ‘hanesilm, kudumismuster’ (Pöi, Rei, Mar, Vig, Khn, Aud, Kei, Juu) ja *vanuma* ‘pastla nina ja kanda õmblema’ (kaart 8). Samuti on kaks sõna levinud nii Lääne-Eestis kui Mulgi murdes: *kua^eрма* ‘kraasima’ ja *ponklinõ* ‘defektne (lõngast), tombuline’. *Kua^eрма* levik on saarte ja läänemurde alal väga tihe. Mulgi murde alal esineb see Hallistes ja Karksis. Sõna *ponklinõ* ei ole nii laialt levinud, seda esineb vaid Kihnus, Märjamaal, Vigalas ja Helmes. *Troi* ‘meestekampsun’ on lisaks saarte murde alale olemas ka Häädemeestel ning rannikumurde alal Jõelähtmes (kaart 9).

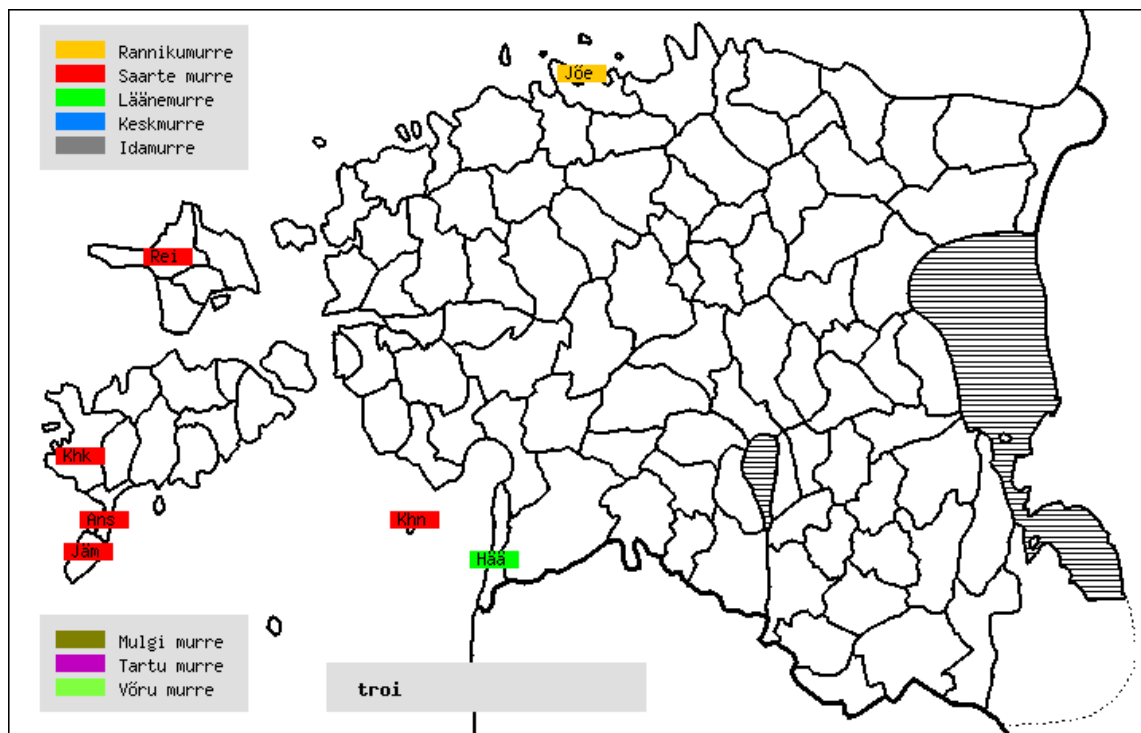

Kaart 7. *Uig* levik.

Kaart 8. *Vanuma* levik.

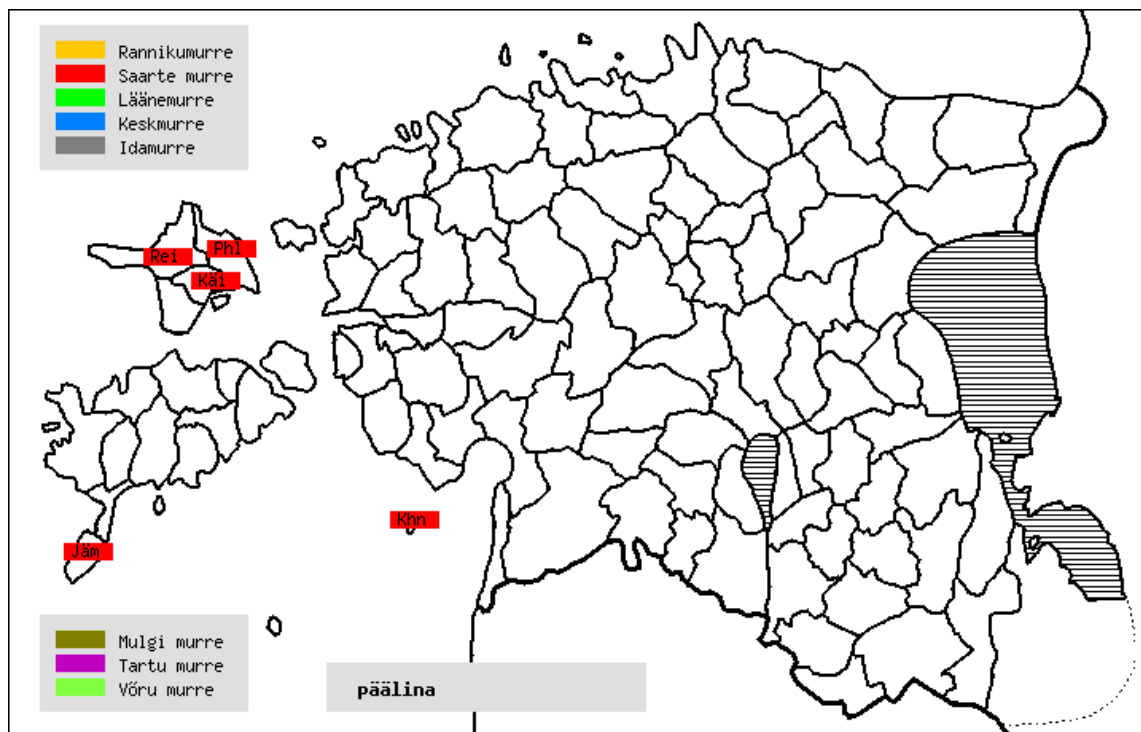

Kaart 9. *Troi* levik.

Lääne-Eestis ning veel kahel murdealal esinevad sõnastikust kolm murdesõna. *Kollotama* ‘maarjajääga lõnga peitsima’ on levinud Lääne-Eestis, keskmurde alal Pilstiveres ning Mulgu murde alal Tarvastus ja Karksis. Sarnase levikuga on sõna *ratulinõ* ‘rattakujuline muster’, mis esineb ka keskmurde alal (Rap, Kjn) ja Mulgi murde alal samuti Tarvastus. Sõna *ponima* ‘hooletult kokku õmblema; traageldama’ esineb Kihnus, Tõstamaal ja Audrus, aga ka Tartu (Ote, Kam) ja Võru murde alal (Urv, Plv, Röp).

4.1.3. Saarte murde sõnad

Sõnastikus esineb vaid kaks „Väikese murdesõnastiku” (VMS) andmebaasis leiduvat ainult saarte murde alal levinud sõna: *vikeldus* ‘vikkel, suka kahandamiskohta sisse kootud kiri’ (Käi, Khn) ja *piäljõna* ‘uiu alla üle pea käiv käterätiku taoline linane rätik’ (kaart 10).

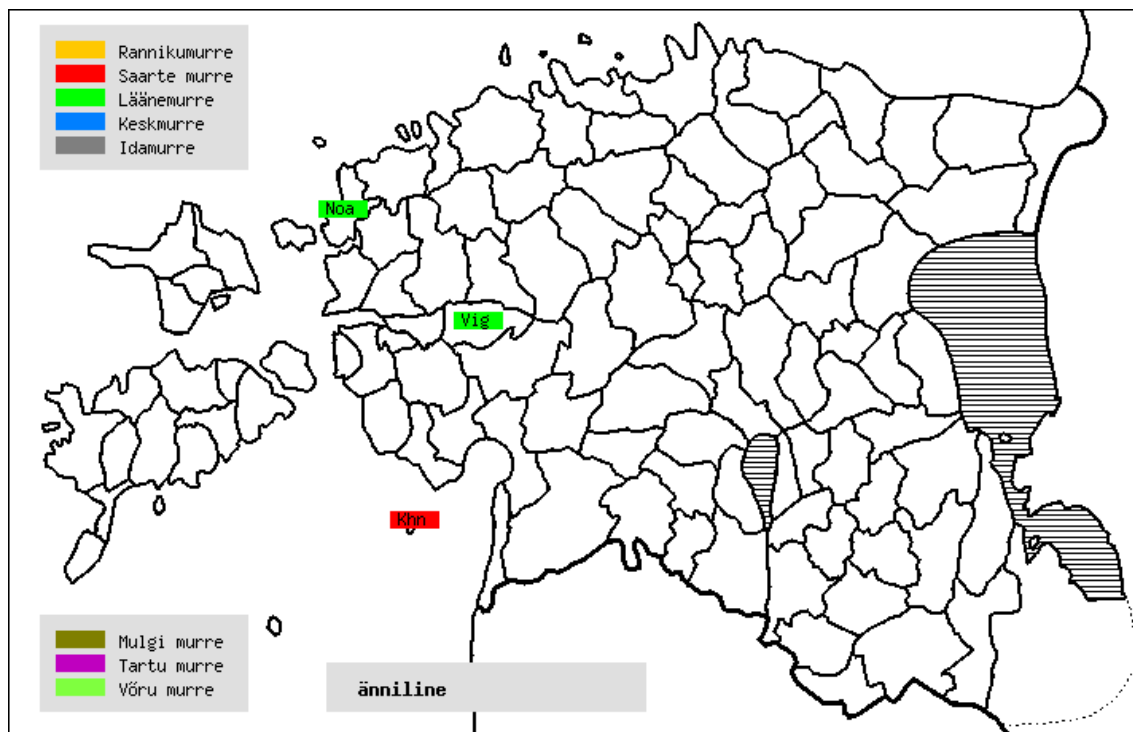

Kaart 10. *Piäljõna* levik.

Selles punktis toon välja ka kolm sõna, mida on raske ühegi jaotuse alla sobitada, kuid mis sobivad ehk kõige paremini siia, kuna näitavad saarte murde alla kuuluva Kihnu ühissõnavara teiste kihelkondadega. Sõna *poetos* 'helmenöör' esineb lisaks Kihnule veel vaid Risti kihelkonnas keskmurde alal. Vaid Kihnus ja Kambjas leidub sõna *topikad* 'vasika- või hülgenahast nahksukad'. Sõna *kirjav* 'kirju' leidub lisaks Kihnule veel rannikumurde alal Kuusalus ning Võru murde alal Leivus.

4.1.4. Kihnu ja läänemurde sõnad

Vaid Kihnule ja läänemurdele omased sõnad sõnastikus on *nastiline* 'naastudega mustriga' (Var, Khn) ja *änniline* 'kalasaba meenutava mustriga' (kaart 11).

Kaart 11. *Änniline* levik.

4.1.5. Ainult Kihnus esinevad sõnad

Ainult Kihnus esinevad sõnad on „Väikese murdesõnastiku“ (VMS) põhjal *madaranõ* ‘madarapunane’, *kannulinõ* ‘kaheksakandadega kudumismuster’, *üeline* ‘vööle seotav’, *kiärieline* ~ *kiäräline* ‘laineline’ ning *ponimus* ‘ümar punutud pael’. Kõik need sõnad (v.a *ponimus*) on tuletatud tüvele *ne-* või *line-*adjetiivisufiksi lisamisel.

Minu töö sõnastikuosas esineb ka sõnu, mida „Väikese murdesõnastikus“ (VMS) ei leidu. Sõnad, mida on võimalik valdkondade kaupa rühmitada, olen koondanud ühise teema alla. Ülejäänud sõnad olen paigutanud rühma „muu“.

Mustrid ja mustrite osad: *suurla^{app}*, *vahela^{app}*, *kirjakiri*, *suka.ambad*, *piäriips*, *vaheriips*, *riipsusüdä*, *kirilik*, *kiäräd*, *kasvatõt-kahandõt*, *siidilapikiri*, *mõrsikiri*,

kaheksakand, puõlkand, moosikiri, lindiripsu kiri, andria rist, kaksikrist, kukõänd, sõelapõhe, truudusõ märk, mõrsipulkõga kiri

Kangad ja kangatükid: *pargiriie, tanuriie, kallisseltsi, täüsriie, titenarts, tutijõlp*

Suka osad: *põlvõpiälne, kirjaalunõ, kannatagunõ, kannaalunõ*

Rõivastus: *puõlsukk, kapõtas, korikas, sitsija^{kk}, käüsterätik, suapakapõtas, suapakeng*

Omadust näitavad sõnad: *ruitud, pakulinõ, nippis, elektrik, käüstealunõ, õmbuõuntõga, kukõstõga, naaritsõt*

Muu: *kollotus, kammitsus, pobid, püertüd silm, nõeldõslõng, iegeldesnõel, iegeldesniit, pulgakiri, kullitu, konnakiige*

Kihnule omaste murdesõnade levik on suhteliselt kirju ning ühiseid sõnu leidub kogu Eesti alal, nt *kirjutama, kirjutus, poetama*. Leidub sõnu, mis on levinud ainult põhjaeesti murdelal, nt *siärüs*, või on valdavalt põhjaeestilised, nt *ristpael* ja *to^{pp}*. On ka sõnu, mille levik on väga omapärane ning seetõttu on neid keeruline rühmitada, nt *kjõut, kõrt, poetos* ja *kirjav*. Võib öelda, et kõige rohkem ühist sõnavara on Kihnu murrakul siiski Lääne-Eesti sõnavarapiirkonda jäävate murretega. Ühine sõnavara jaguneb saarte ja läänemurde ala vahel suhteliselt võrdselt. Kõige rohkem ühist sõnavara on Kihnu murrakus naaberkihelkondade Varbla, Tõstamaa ja Häädemeeste murrakuga, aga ühiseid sõnu on isegi lõunaeesti murrakutega. Kihnule omaseid murdesõnu, mida „Väikeses murdesõnastikus” ei leidu, on minu töö sõnastikuosas kokku 57. Need oli võimalik jagada kuude temaatilisse rühma, millest kõige suurem oli „Mustrid ja mustrite osad”.

4.2. Sõnade päritolu analüüs

Selles peatükis analüüsin Kihnu murrakule omaste sõnade päritolu. Analüüsimiseks olen valinud oma töö sõnastikuosast põnevamad Kihnu sõnad, mida „Väikeses murdesõnastikus” (VMS) ei leidu. Samuti analüüsin viite VMSi järgi vaid Kihnu murrakus esinevat sõna ning Kihnus ja peale Kihnu veel ühes kihelkonnas esinevat

kolme sõna. Eraldi toon välja ka omapärasemate adjektiivide etümoloogia. Sõnade päritolu määramiseks kasutan „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ (ETY), Julius Mägiste etümoloogiasõnaraamatut „*Estnisches etymologisches Wörterbuch*“ (EEW) ja etümoloogiasõnaraamatut „*Suomen sanojen alkuperä*“ (SSA 2).

kapõtas ‘(meeste) villane sokk’ (Khn)

Kapõtas pärineb vanavene laensõnast *kopytice* ‘poolsukk’). (ETY: 129–130)

korikas ‘lapsemähe’ (Khn)

Tõenäoliselt on sõna laenatud rootsi murdekeelest (vrd ? rootsi *karg*).

pargiriie ‘flanell’ (Khn)

Flanell tähendab ‘karvastatud riiet’. *Pargiriie* on tõenäoliselt *pargitud riide* lühenenud vorm, mis on tulnud sõnast *parkima* ülekantud tähenduses. *Parkima* tüvi on vanarootsi algupära. (ETY: 354)

kirilik ‘mustrinihe, kudumisrea alguse ja lõpu kokkupuuteala’ (Khn)

Kirilik tuleb sõnast *kiri*. See on läänemeresoome tüvi. (ETY: 159)

mõrsikiri ‘mõrtsi (võrgu) motiividega kudumismuster’ (Khn)

Sõnale *mõrts* vastab soome sõna *marsio* ‘võrkkott kalade hoidmiseks’ (EEW: 1601–1602), mida on peetud vanaks germaani laenuks läänemeresoome keeltesse (SSA 2: 151).

puõlsukk ‘poolsukk, sokk’ (Khn)

Sõna *sukk* tüvi pärineb algselt ladina ja kreeka keelest, ladina *soccus* ‘madal jalats, sandaal’, vanakreeka *synchís*, *sykchás*, *sykchos* ‘teatav jalanõu’. Hiljem on laenatud tüve saksa vaste *socke* ‘sokk’. Tüve skandinaavia vaste on laenatud sõnas *sukk*. (ETY: 478, 486)

ponimus ‘ümar punutud pael’ (Khn)

Võiks arvata, et sõna on tulnud verbist *ponima* ‘hooletult kokku õmblema; traageldama’. „Eesti etümoloogiasõnastikus” (ETY) ei ole viidet kummagi sõna kohta. Kuna sõnast esineb ka variant *punimus* ning Kihnu naaberkihelkondadest on kirja pandud verb *punima* ‘punuma’ (VMS), võib *ponima* olla tuletatud ka verbist *punuma*, mis on iidvana laen indoeuroopa algkeelest uurali algkeelde (ETY: 392–393).

vikeldus ‘vikkel, suka kahandamiskohta sisse kootud kiri’ (Khn, Käi)

Saksa laensõnast *vikel* ‘Zwickel’ on moodustatud verb *vikeldama*, millest omakorda *us-*sufiksiga noomenituletus *vikeldus* (EEW: 3839).

poetos ‘helmenöör’ (Khn, Ris)

Tõenäoliselt on tegu *us-*noomenisufiksiga tuletisega verbist *poetama* ‘lükkima’, mis pärineb läänemeresoome?-lapi algkeelest (EEW: 2195–2196).

topikad mitm ‘(vasika- v hülgenahast) nahksukad’ (Khn, Kam)

Sõna päritolu ei ole kindel. See võib olla tuletatud sõnast *topp*, mis on keskalamsaksa laen või läänemeresoome deskriptiiv. (EEW: 3236)

Omapärasemad adjektiivid:

madaranõ ‘madarapunane’ (Khn)

Tüvisõna *madar* on tõenäoliselt germaani laen, millele on liitunud *ne-*adjektiivisufiks (EEW: 1475). „Eesti etümoloogiasõnaraamatus“ (ETY: 269) on täpsustatud, et laenamise aega on raske täpsemalt kindlaks määrata ning tegu võib olla ka noorema vanarootsi või rootsi laenuga, mis on eesti keelde laenatud tõenäoliselt läti keelest (*madara* ‘madar’).

kannulinõ ‘kaheksakandadega kudumismuster’ (Khñ)

line-sufiksiga omadussõna, mis on tuletatud sõnadestr *kand* ja *känd*, millel on sama tüvi. Sõna on märgib juure- või kännukujulist mustrit. Tüvisõna *kand* g *kannu* on läänemeresoome-lapi-mordva päritolu. (EEW: 1132)

üeline ‘vööle seotav’ (Khñ)

Soome-ugri tüvele *vöö* on lisatud sufix *-line*. Kihnu murrakule iseloomulikult on pikk vokaal diftongistunud ning sõnaalguline *v* kadunud (EEW: 4001). Ka „Eesti etümoloogiasõnaraamatu“ (ETY: 622) järgi on tegu soome-ugri või koguni uurali tüvega.

kiäriiline ~ kiäräline ‘laineline’ (Khñ)

Adjektiiv on tõenäoliselt saadud tüvele adjektiivisufiksi *-line* liitmisel. Sõna tüvi on tulnud soome-ugri tüvest *käärä*. (EEW: 1155) „Eesti etümoloogiasõnaraamatu“ (ETY: 210–211) järgi on sõnal läänemeresoome-saami tüvi.

Analüüsitud 14 sõna hulgas on enamik laensõnad. Omatüvesid on viis: *kiri* → *kirilik*, *poetama* → *poetos*, *kand* → *kannulinõ*, *vöö* → *üeline*, *käärä* → *kiäriiline*. Sõna *topikad* päritolu ei ole kindel, see võib olla keskalamsaksa laen või läänemeresoome deskriptiivsõna. Indoeuroopa algkeelest on uurali algkeelde laenatud verb *punuma*, mis võib olla lähtetüveks sõnale *poimus*. *Madar* → *madaranõ* on kas germaani, vanarootsi või rootsi laen. Germaani laenuks on peetud ka sõna *mõrts*. Sõnatüvi *parkima* → *pargiriie* on vanarootsi algupära. *Korikas* on tõenäoliselt laen rootsi murdekeelest. Vanavene keelest pärineb sõna *kopytice* → *kapõtas*. Üks sõna pärineb ka saksa keelest: *vikel* ‘Zwickel’ → *vikeldus*. Sõna *sukk* tüvi pärineb algselt ladina ja kreeka keelest. Tüve skandinaavia vaste on laenatud sõnas *sukk*. Eeltoodu näitab, et Kihnu haruldane sõnavara on ajalooliselt väga erinevat algupära.

Kokkuvõte

Käesolev töö annab ülevaate Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavarast. Oma töös uurisin, milline on nende Kihnu murrakule omaste sõnade levik ning millised on sõnavarasuhted Kihnu ja teiste murdealade vahel. Samuti vaatlesin omapärasemate sõnade päritolu.

Minu töö sõnastikuosa kõige mahukam sõnaderühm puudutab Kihnu naiste käsitöö sõnavara. Järgnevad rõivastuse sõnavara rühm ning ehete ja aksessuaaride sõnavara rühm. Üks olulisemaid Kihnu naiste käsitöövaldkondi on silmkoesemete kudumine. Sellepärast on loomulik, et selles töös esitatud sõnavara kõige suurem ja silmapaistvam rühm on erinevaid mustreid ehk kirju puudutav sõnaderühm, täpsemalt just kudumiskirjade rühm. Selle alla koonduvad kinda-, suka-, vöö-, troi- ning seelikukirjad. Lisaks silmkoesemetele on Kihnus väga oluline ka rahvariideseelik ehk *kört*, mille eri värvikombinatsioonide ja mustrite rohkus väljendub ka sõnavaras. Samuti on *kört* ja sellega seonduvad mõisted domineerivaks rõivastuse sõnavara hulgas.

Kudumise olulisus Kihnu kultuuris väljendub samuti nii töövõtteid kui ka materjale käsitlevas sõnavaras. Kudumisel on veel viis alamat mõistet: *luõma*, *kasvatama*, *kahandama*, *piotama* ja *tallutama*. Teiste rühmade sees seda sellises mahus ei ole. Samuti moodustab täiesti eraldi rühma töövõtete hulgas sõnavara, mis puudutab lõngade värvimist. Materjale käsitleva sõnavara hulgas leidub enim sõnu, mis on seotud villa või lõngaga. Veel üks Kihnu käsitööle omane joon on erinevate põimitud paelade rohkus. Paelte sõnavara olen paigutanud ehete ja aksessuaaride alla ning see on seal ka kõige suurem rühm.

Rõivastuse sõnavara hulgast leiab lisaks *kördile* veel muudki Kihnule omapärast. Eraldi välja tuua võiks näiteks *sitsijaki*, meeste kinspüksid ehk *uusad* või meestekampsuni ehk *troi*, mis on tänapäeval populaarne riietuse mitte ainult kihnlaste hulgas, vaid on

levinud ka mandrile. Peakatetest väärivad esiletoomist kihnlastele väga olulised *kallisseltsi* rätikud. Samuti on erilised valge *ülgepiü müts* ning kirjud *titemütsüd*, mis on poistel ja tüdrukutel erineva lõikega. Jalanõudest on erilised hülgenahast *luõvad* ning nahksukad ehk *topikad*.

Murdesõnade leviku analüüsi põhjal võib öelda, et Kihnu murrakus leidub ühist sõnavara kogu Eestiga. Minu töö sõnastikuosast on üle kogu Eesti levinud kuus murdesõna: *kirjutama* 'tikima, kirjama', *kirjutus* 'tikand', *poetama* 'lukkima', *nipp* 'rätiku volt (otsaes)', *vammus* 'vammus, hallist villasest riidest naiste üleriie' ja *kuub* 'väikelaste (poiste) riietus. Ainult põhjaeesti murdealal on levinud sõnad *sõel* 'märk käistel', *siäriüs* 'säaris' ning *kaelus* 'kaelahe'. Valdavalt põhjaeestilised on sõnad *ristpael* 'alla seotud pastlapael', *to^{pp}* 'tanu tipp', *kudrusõd* 'klaashelmestest kee' ja *vjõltusõd* 'suka- ja sokikiri'. Viimaseid leidub ka 1–2 kihelkonnas lõunaeesti murdelalal.

Sõnade *kjõut* 'triip', *re^{ell}* ~ *tre^{ell}* 'drellkude' ja *kört* 'seelik' levik on üsna omapärane. *Kjõut* esineb rohkelt saarte ja läänemurdes, aga ja rannikumurdes ja Lõuna-Eestis. *Re^{ell}* ~ *tre^{ell}* on laiemalt levinud kesk-, ranniku- ja idamurde aladel, vähem Lääne-Eestis ja Lõuna-Eestis. *Kört* 'seelik' on jällegi levinud rohkem Lõuna-Eestis ning läänemurde alal.

Lääne-Eesti laiema levikuga sõnad on *ühipidi* 'parempidi', *naaritsõma* 'põimima, punuma', *piotama* 'kinnastele uusi pihuosi kuduma', *uusad* 'meeste kintspüksid', *luõb* 'hülgeloiivanahast jalanõu' ja *uig* 'pruudilinik'. Kaks sõna *anõsil* 'hanesilm, kudumismuster' ja *vanuma* 'pastla nina ja kanda õmblema' esinevad nii Lääne-Eestis kui ka keskmurde alal. Samuti on kaks sõna levinud nii Lääne-Eestis kui ka Mulgi murdes: *kua^{erma}* 'kraasima' ja *ponklinõ* 'defektne (lõngast), tombuline'. *Troi* 'meestekampsun' on lisaks saarte murde alale olemas ka Häädemeestel ning rannikumurde alal Jõelähtmes. Lääne-Eestis ning veel kahel murdealal esinevad sõnastikust kolm murdesõna: *kollotama* 'maajajääga lõnga peitsima', *ratulinõ* 'rattakujuline muster' ja *ponima* 'hooletult kokku õmblema; traageldama'.

Ainult saarte murde alal levinud sõnad on *vikeldus* 'vikkel, suka kahandamiskohta sisse kootud kiri' ja *piäljõna* 'uiu alla üle pea käiv käterätiku taoline linane rätik'. Samuti leidub sõnastikus kaks ainult Kihnus ja läänemurde alal esinevat sõna: *nastiline* 'naastudega mustriga' ja *änniline* 'kalasaba meenutava mustriga'. Sõna *poetos* 'helmenöör' esineb lisaks Kihnule veel vaid keskmurde alal Ristis. Vaid Kihnus ja Tartu murde alal Kambjas leidub sõna *topikad* 'vasika- või hülgenahast nahksukad'. Sõna *kirjav* 'kirju' esineb lisaks Kihnule veel rannikumurde alal Kuusalus ning Võru murde alal Leivus.

Töös esitatud sõnavarast esineb „Väikese murdesõnastiku” (VMS) põhjal ainult Kihnus viis sõna: *madaranõ* 'madarapunane', *kannulinõ* 'kaheksakandadega kudumismuster', *üeline* 'vööle seotav', *kiäriiline* ~ *kiäräiline* 'laineline' ning *ponimus* 'ümar punutud pael'. Kihnule omaseid murdesõnu, mida „Väikeses murdesõnastikus” ei leidu, on minu töö sõnastikuosas kokku 57. Need oli võimalik jagada kuude temaatilisse rühma, millest kõige suurem oli „Mustrid ja mustrite osad”.

Analüüsitud 14 sõna hulgas on enamik laenulist algupära: indoeuroopa algkeelest on pärit *punuma* → *ponimus*, germaani või rootsi laen on *madar* → *madaranõ*, germaani laen *mörts* jt. Omatüvesid on viis: *kiri* → *kirilik*, *poetama* → *poetos*, *kand* → *kannulinõ*, *vöö* → *üeline*, *käärä* → *kiäriiline*. Töö tulemused näitavad, et Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavara on mitmekesise päritoluga. Kasutusel on väga vanu sõnu, kuid suur osa analüüsitud sõnavarast on saanud oma konkreetse tähenduse Kihnus.

Lühendid

Ans - Anseküla

Aud - Audru

Hag - Hageri

Han - Hanila

Har - Hargla

Hel - Helme

Hls - Halliste

HMd - Harju-Madise

Hää - Häädemeeste

Iis - Iisaku

Jaa - Jaani

Juu - Juuru

Jõe - Jõelähtme

Jõh - Jõhvi

Jäm - Jämaja

Kaa - Kaarma

Kam - Kambja

Kei - Keila

Khn - Kihnu

Khk- Kihelkonna

Kir - Kirbla

KJn - Kolga-Jaani

Kod - Kodavere

Krj - Karja

Krk - Karksi

Kse - Karuse

Kul - Kullamaa

Kuu - Kuusalu

Käi - Käina

Kär - Kärla

Lai - Laiuse

Lih - Lihula

LNg - Lääne-Nigula

Lüg - Lüganuse

Mar - Martna

Mih - Mihkli

MMg - Maarja-Magdaleena

Muh - Muhu

Mus - Mustjala

Mär - Märjamaa

Nis - Nissi

Noa - Noarootsi

Nõo - Nõo

Ote - Otepää

Pha - Püha	San - Sangaste
Phl - Pühalepa	Tor - Tori
Pil - Pilistvere	Trm - Torma
PJg - Pärnu-Jaagupi	Trv - Tarvastu
Plv- Põlva	Tõs - Tõstamaa
Pst - Paistu	Urv - Urvaste
Puh - Puhja	Vai - Vaivara
Pär - Pärnu	Var - Varbla
Põi - Põide	Vas - Vastseliina
Rap - Rapla	Vig - Vigala
Rei - Reigi	Vil - Viljandi
Rid - Ridala	Vll - Valjala
Ris - Risti	VNg - Viru-Nigula
Rõu - Rõuge	Võn - Võnnu
Räp - Räpina	Vän - Vändra
Saa - Saarde	Äks - Äksi

Kirjandus

Aavik, Svea 2009. Ärmä Roosi. Elumõnu. Pärnu: SA Kihnu Kultuuri Instituut.

EEW = Estnisches etymologisches Wörterbuch 2000. Koost. Julius Mägiste. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

EKMS = Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV, 1958–1963. Koost. Andrus Saareste. Stockholm.

ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat 2012. Koost. ja toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoim. Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Jõeste, Kristi 2012. Kihnu kõrdid eile ja täna. Semiootiline esemeuurimus. Tallinn: OÜ Eesti Loomeagentuur.

Kalits, Vilve 1997. Kihnu ajaloo, majandusest ja kultuurist. – Vana kannel VII:1. Koost. Otilie Kõiva, Ingrid Rüütel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Instituut, 12–34.

Laos, Külli 2011. Kihnlasõ emäkiel. Kihnu: SA Kihnu Kultuuri Instituut.

Leesment, Leo 1942. Kihnu ajalugu. Tartu: Tartu Ülikooli toimetised.

Mätas, Mare 2014. Kihnu kiriku lugu. Kihnu: SA Kihnu Kultuuriruum.

Pajusalu, Karl 2011. Kihnu keel Eesti murdekaardil. – Kihnlasõ emäkiel. Autor Külli Laos. Kihnu: SA Kihnu Kultuuri Instituut, 7–9.

Pajusalu jt = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009. Eesti murded ja kohanimed. 2., täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Rüütel, Ingrid 2013. Naised Kihnu kultuuris. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

Saar, Theodor, Aino Valmet 1997. Kihnu murrakust. – Vana kannel VII:1. Koost. ja toim. Otilie Kõiva, Ingrid Rüütel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Instituut, 35–40.

SSA 2 = Suomen sanojen alkuperä II, L-P, 1995. Peatoim. Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus.

Uind, Katrin 2000. Kihnu murraku sõnavara. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Uus, Ingrid 2012. Noppeid kihnu näputööst. Mõnõd noppõd kihnu njäputüest. 2., täiendatud trükk. Viljandi: OÜ Eesti Loomeagentuur.

Internetiallikad:

Kihnu = *Kihnu cultural space*. 2015. <http://www.unesco.org/culture/ich/en/RL/00042>. Vaadatud 24.04.2015.

KK = Kihnu kultuuriruum. 2015. <http://www.kultuuriruum.ee/?id=515>. Vaadatud 13.05.2015.

VMS = Väike murdesõnastik I, A-L, 1982. Koost. Evi Juhkam jt. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Elektrooniline versioon: <http://portaal.eki.ee/dict/vms>. Vaadatud: mai 2015.

VMS = Väike murdesõnastik II, M-Ü, 1989. Koost. Anu Haak jt. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Elektrooniline versioon: <http://portaal.eki.ee/dict/vms>. Vaadatud: mai 2015.

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Toim. Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Elektrooniline versioon: <http://www.eki.ee/dict/qs/>. Vaadatud: mai 2015.

Materjali allikad ja lühendid:

I = Informandid suvel 2014. Ella Leas, Rosalie Karjam, Aino Laos, Külli Laos.

KES = kihnu-eesti sõnastik. <http://www.eki.ee/dict/kihnu/>. Vaadatud märts–aprill 2015.

MK = Eesti Keele Instituudi murdesõnavara koondkartoteek.

Women's handicraft and clothing vocabulary on Kihnu island.

Summary

The bachelor's thesis gives a wide-ranging overview of women's handicraft and clothing vocabulary on Kihnu island. The material of the thesis was collected by the author during the summer of 2014 by interviewing four informants (Ella Leas, Rosalie Karjam, Aino Laos and Külli Laos). The first aim of this thesis is to analyze the distribution of words distinctive to Kihnu dialect. For this is used "Väike murdesõnastik" (Dialectological dictionary of Estonian) online database. The other objective is to bring out the etymology of the most peculiar words.

The first chapter of the study imparts a brief overview of the history and culture of Kihnu island. The second chapter describes the Kihnu dialect and its features. The third chapter gives an overview of the handicraft of the women of Kihnu. It contains of 296 words or word pairs with explanations, morphological information and sentence examples. The sentences were collected from informants, from the Kihnu-Estonian online dictionary or from the Estonian dialect database at the Estonian Language Institute. The words are divided into semantical groups.

The biggest semantical group of words in the vocabulary is the handicraft vocabulary group. This group is followed by the clothing and accessories groups. The most important handicraft fields in Kihnu are knitting and weaving. This importance is also apparent in the collected vocabulary. The biggest group of words under the handicraft vocabulary draws together words connected to knitted and weaved patterns. The importance of knitting and weaving also appears in the materials group, where words connected to wool and yarn were the most frequent.

The analysis of the distribution of words distinctive to the Kihnu dialect shows that the vocabulary of the Kihnu dialect is variegated and it has words in common with all areas

of Estonia. There are words that are spread all over Estonia, words that can only be found in northern dialects, and words that mostly occur in northern dialects. Some words have a very original distribution area. Kihnu dialect has the most words in common with western and insular dialects, especially with the surrounding parishes of Varbla, Tõstamaa and Häädemeeste. In the thesis there are 57 words distinctive to Kihnu that could not be found in the „Dialectological dictionary of Estonian”.

Among the etymologically analyzed words there were mostly lent stems, e.g. from Russian, German and Swedish. Some interesting native words occurred as well. The analysis shows that women's handicraft and clothing vocabulary on Kihnu island comes from various different origins.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Reti Könninge _____

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 26.10.1992)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ Kihnu naiste käsitöö ja rõivastuse sõnavara _____,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on _____ Karl Pajusalu _____,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

- 1.1. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, __26.05.2015__ *(kuupäev)*